

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA HISTORIE

TRAGIKA RUDOLFA SLÁNSKÉHO V ZRCADLE DOBOVÉHO

TISKU A KARIKATURY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Mgr. Lucie Secká

Učitelství pro 2. stupeň ZŠ, obor Čj-Dě

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Kumpera, CSc.

Plzeň, 2016

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 29. června 2016

.....
vlastnoruční podpis

Obsah

Obsah.....	1
1. Úvod	2
2. Cesta k masové nezákonnosti po únoru 1948.....	6
2.1 Zahájení perzekucí	8
2.2. Zostřování třídního boje.....	9
2.3. Pronásledování církve	10
2.4. Likvidace středních vrstev	11
2.4.1. Čistky ve školách.....	11
2.4.2. Osudy tvůrčí inteligence a malovýroby.....	12
2.5. Kolektivizace	13
3. Vrchol bezpráví - politické procesy.....	15
3.1 První vlna procesů: procesy se skutečnými či domnělými odpůrci režimu.....	16
3.2. Druhá vlna procesů: Nepřítel ve vlastních řadách	19
4. Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským...	20
4.1. Prolog.....	20
4.2. Zatýkání	21
4.3. Vznik definitivní koncepce spiknutí	23
4.4. Přepadení ve vile.....	25
4.5. Vyšetřování	26
4.6. Proces - tragické vyvrcholení	27
5. Tisk – propagandistické vření.....	30
5.1. Prolog – rok 1951	32
5.2. Zatčení Slánského	35
5.3. Před procesem - rok 1952	37
5.4. Proces.....	38
5.4.1. Zahájení monstrózní propagandistické kampaně v procesu	38
5.4.2. Nenávistné rezoluce občanů	40
5.4.3. Titoismus v procesu.....	44
5.4.4. Antisemitská linie procesu	45
6. Karikatura jako nástroj propagandy	47
6.1. Vývoj karikatury.....	47
6.1.1. Karikatura začátku 50. let v tisku	48
6.2. Karikatura v procesu s Rudolfem Slánským a spol.	52
6.3. Kde jsou hranice komična?.....	58
7. Didaktická aplikace tématu	58
8. Závěr	64
9. Resumé	65
10. Seznam použité literatury a pramenů	67

1. Úvod

Diplomová práce bude pojednávat o propagandistické kampani kolem procesu s Rudolfem Slánským a skupinou jeho údajných společníků. Náplní práce bude rozbor novinových článků, které se k procesu vyjadřovaly a zásadním způsobem tak ovlivnily průběh procesu samotného. Do tiskové kampaně byl zapojen také prostředek politické karikatury, jejíž role v procesu bude v práci taktéž analyzována.

V první části práce autorka přiblíží atmosféru doby, ve které se proces odehrával. Pro pochopení fenoménu politických procesů je nezbytné přiblížit charakter komunistického režimu, který měl na svědomí mnoho lidských životů. Ve druhé kapitole bude proto pojednáno o charakteru doby po únorovém převratu a zahájení perzekucí odpůrců režimu. Dále bude přiblížen osud těchto jednotlivých vrstev společnosti, které byly režimem postiženy, přičemž zvláštní pozornost bude věnována osudům pedagogů. Poslední část druhé kapitoly bude věnována vlně kolektivizace, jako jednomu z nekrutějších zásahů vlády do života občanů, který se stal jedním ze symbolů bezpráví v době komunistického režimu v Československu.

Třetí kapitola bude věnována samotným politickým procesům 50. let, jejich příčinám, průběhu, okolnostem a důsledkům. V další části práce bude pak již pojednáno o samotném procesu s Rudolfem Slánským a spol. Bude nastíněno fungování politické mašinerie, která průběh procesu ovládla a již padlo za oběť několik bývalých funkcionářů komunistické strany Československa.

Následující část diplomové práce bude již zahrnovat analýzu dobových pramenů, a sice mediálních článků, které se vyjadřovaly k procesu. V této části autorka čtenáře seznámí s prostředky dobové propagandy, které byly uplatněny právě v kampani kolem procesu se Slánským. Každý článek a titulek otištěný tou dobou v tisku byl nástrojem komunistické propagandy, která měla za úkol obžalované v procesu očernit a ukázat je občanům jako největší zrádce a zrůdy.

Šestá kapitola bude věnována dalšímu z prostředků dobové propagandy – karikatuře. Bude nastíněn stručný vývoj tohoto žurnalistického žánru až k jeho zneužití komunistickou ideologií v 50. letech 20. století. Na příkladu karikatury z doby procesu s Rudolfem Slánským je možná ještě zřetelnější než v samotných novinových člancích, jak nehorázným způsobem komunistická garnitura pomocí propagandy ponižovala odsouzené v procesu.

Sedmá a zároveň poslední kapitola práce se bude zaměřovat na didaktickou aplikaci tématu. Vzhledem k tomu, že moderní dějiny jsou v hodinách dějepisu navzdory své dějinné důležitosti stále upozadňovány, věnuje autorka práce tuto kapitolu rozboru některých učebnic, které se problematikou politických procesů blíže zabývají, a nabídne některé možné didaktické aplikace na dané téma.

V části věnované dobovému pozadí a politickým procesům bude autorka vycházet z publikací, které se daným historickým tématem zabývají. Stěžejními zdroji k těmto tématům budou práce Karla Kaplana a Jiřího Pernese. Pro studium přesného průběhu procesu s Rudolfem Slánským a spol. autorka využila publikaci *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*. Jedná se o režijní knihu procesu, která byla vydána krátce po jeho skončení a je významným zdrojem informací o průběhu tohoto zpolitizovaného soudního řízení.

Kapitola věnovaná tiskové kampani kolem procesu bude vycházet výhradně z dobového tisku. Zdrojem novinových článků bude především hlavní ideologický orgán ÚV KSČ *Rudé právo*. Články právě z tohoto periodika nejlépe podtrhují charakter procesu a jsou zcela prochnuty komunistickou propagandou a jejími hesly. Další periodika, z nichž bude v diplomové práci čerpáno, jsou např. *Svobodné slovo*, *Lidová demokracie* či *Svět práce*. Cílem této části práce bude podat svědectví o dobové propagandě prostřednictvím právě těchto článků a rozpoznat v ní účelnou manipulaci s obyvatelstvem. Vzhledem k jednotlivým bodům kampaně bude pozornost v práci věnována především „antititoismu“ a dále pak antisemitismu, který se stal hrůznou vizitkou tehdejší československé společnosti. Ideologická „masáž“ občanů tehdejšího Československa je nejvíce zřejmá v nenávistných rezolucích, které byli občané nuceni podepsovat na pracovištích a které byli později zveřejňovány v tisku. Charakter a dopad těchto hrůzných rezolucí, v nichž občané volají po krvi a přísných trestech pro vlastizrádce, budou v práci také analyzovány.

Kapitola věnovaná karikatuře kolem procesu se Slánským bude čerpat primárně ze satirického časopisu *Dikobraz*. Tento týdeník, vycházející od roku 1945, na začátku své působnosti v době poválečné reagoval na aktuální události přiměřeně humorným způsobem. Po únoru 1948 se stal však jedním z nástrojů komunistické propagandy a karikatury v něm tištěné se staly násilnou a bezúsměvnou agitkou. V této části práce bude proveden rozbor těchto kreseb a jejich prostředků ve svém ideologickém kontextu. Kromě

karikatur z *Dikobrazu* budou v práci uvedeny také ukázky některých satirických kreseb z *Rudého práva* či *Světa práce*.

Diplomová práce navazuje na autorčinu bakalářskou práci s názvem *Politické procesy 50. let (Horáková, Slánský) v kontextu propagandy v komunistickém Československu*. Jedná se o rozšíření této práce a zvláště pak tématu propagandistické kampaně kolem procesu s Rudolfem Slánským a spol. V diplomové práci je pak vedle rozboru tiskových článků k procesu navíc analyzován další prostředek tehdejší propagandy - politická karikatura.

Komunistická propaganda v 50. letech 20. století prostupovala všemi vrstvami obyvatelstva. Nebylo možné se před ní schovat. Hesla komunistické ideologie byla hlášána z tlapačů na ulicích, lidé je slyšali v rádiu, na pracovištích a setkávali se s nimi na stránkách periodického tisku. Během propagandistické kampaně kolem procesu s Rudolfem Slánským a spol. byl československý občan propagandou masírován ještě více. Zvláště z denního tisku se na čtenáře valily titulky a články o zrádcích, spekulantech na válku a zaprodancích imperialismu. Dramaturgii podobné kampaně si vedení ÚV KSČ vyzkoušelo už v procesu s Miladou Horákovou a spol. Tento proces s bývalými funkcionáři nekomunistických stran a kampaň kolem něj byl bezesporu jednou z největších morálních tragédií Československa. Už tehdy plnily stránky denního tisku nenávistná hesla a rezoluce občanů požadující potrestání zrádců. Poprvé se zde naplno projevila bezohlednost a nelidskost komunistického režimu, který své oběti dehonestoval a ponižoval na úroveň nelidských zrůd.

V procesu s Rudolfem Slánským šlo již o vyřizování si účtů mezi členy v samotné komunistické straně. I přesto, že se nejednalo o členy nekomunistických stran, rozjela se proti nim monstrózní propagandistická kampaň, která neměla v sovětském bloku obdoby. Hon na „čarodějnice“ byl ještě zavilejší a krutější než v předchozích procesech. Na této zběsilé mediální kampani lze zřetelně rozpoznat hlavní znaky komunistické ideologie, které prostupovaly všemi médii. V žádné zprávě o procesu nebyla ideologická stránka věci zanedbána. Novinové titulky, články, hesla a karikatura - to vše neslo cejch nekompromisní zvůle komunistické moci, která své nepřátele před jejich úplným zničením potřebovala degradovat na úroveň zvířat, aby v očích obyvatelstva proces ospravedlnila. Varovným mementem procesu je především zjevný antisemitismus skrytý pod rouškou antisionismu, který se v procesu naplno uplatnil, jakoby neuplynulo jen několik let od skončení holokaustu.

Autorka si klade v práci za cíl odkrýt čtenáři právě tyto prostředky dobové propagandy za pomoci dobových článků a karikatury. Na konkrétních zprávách a titulcích, které se vyskytly v tisku v době procesu, budou analyzovány nástroje komunistické ideologie, jimiž byla všechna média prodchnuta. Na příkladech karikatur, zesměšňujících obžalované v procesu, bude objasněno, jaké prostředky kreslíř použil, aby naplnil ideologický záměr procesu. Diplomová práce má touto cestou ukázat, jakým způsobem byla tehdejší veřejnost ovlivňována médii a jak komunistická moc nakládala se svými nepřáteli či s těmi, kteří z některého důvodu upadli v nemilost její vládnoucí garnitury.

2. Cesta k masové nezákonnosti po únoru 1948

Nutným předpokladem pro tvorbu politických procesů byla neomezená moc komunistické strany a masová nezákonnost, která po únorovém převratu začala pronikat do všech sfér veřejného života. Cestu k všeobecnému bezpráví však razilo vedení KSČ již před „vítězným únorem“. Porušování zákonů se tak stalo nedílnou součástí cesty komunistické strany k moci.

První formou nezákonnosti, kterou komunisté prosadili ještě v době vládní krize v únoru 1948, byl vznik tzv. akčních výborů Národní fronty. Jejich úkolem bylo pomocí příslušníků komunistické strany „očistit“ ostatní politické strany, úřady a masové organizace od „reakčních živlů“. Tento úkol byl splněn bezmála během dvou měsíců a příslušníci komunistické strany tak získali většinu ve všech mocenských a hospodářských orgánech a společenských organizacích.¹ Činnost akčních výborů nesla oficiální název „očista veřejného života od nepřátel a reakce“. Tehdejší člen vedení sociální demokracie V. Majer o ní hovořil jako o „vlně zvlčilosti“, která se valila zemí.²

Náplní činnosti akčních výborů byla především perzekuce příslušníků nekomunistických stran. Postiženy byly desetitisíce občanů. Působení akčních výborů, které bylo ze své podstaty nezákonné, bylo potřeba právně zaštitit. Za tímto účelem vznikl zákon č. 213 z 21. 7. 1948³, který činnost akčních výborů opravňoval. Zákon také umožňoval občanům odvolání proti výroku akčních výborů, jehož využilo kolem patnácti tisíc občanů. Jen v pěti stech případech však komise původní rozhodnutí zrušila.⁴ V poměru k desetitisícům postižených je počet rehabilitovaných občanů směšný, což jen dokresluje fatální důsledky působení akčních výborů v tehdejší Československu. Akční výbory se svým pronikáním do všech oblastí státní struktury staly hlavním prostředkem k rychlému nastolení komunistické moci.

Po nástupu k moci již komunistickému vedení nic nebránilo v tom, aby v zemi nastolilo vládu bezpráví. Občanská a politická práva byla rušena nebo omezována. Demokratické principy vlády byly zlikvidovány především narušením činnosti politických stran, které byly trpěny jen jako jakési alibi režimu a jejich členové byli nuceni s komunisty

¹ KAPLAN, K. *Nekrvavá revoluce*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0145-8. s. 186-187 (Dále jen *Nekrvavá revoluce*, s...)

² KAPLAN, K. - PALEČEK, P. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2008. ISBN 978-80-7364-049-1. s. 26 (Dále jen Kaplan, Paleček, s...)

³ Zákon 213/1948 Sb. ze dne 21. července 1948. [cit.: 2. 10. 2014] Dostupné z <<http://www.totalita.cz/>>

⁴ *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 187

spolupracovat.⁵ Tisíce členů nekomunistických stran byly propuštěny ze zaměstnání. Propouštění byli zaměstnanci státních a veřejných služeb, profesori a učitelé, soudci, lékaři, příslušníci bezpečnosti a armády. Podle údajů Karla Kaplana bylo vyloučeno kolem 7 tisíc posluchačů vysokých škol, což bylo více než 20% všech posluchačů.⁶ Žádná oblast veřejné sféry se nevyhnula propouštění ze zaměstnání. Jediným způsobem, jakým bylo možné udržet si zaměstnání, byl vstup do KSČ. Ani tento krok však nezajišťoval únik před sociální nejistotou, protože tito noví členové strany byli ještě dlouho terčem podezírání a různých prověrek, které mohly jejich osud ještě kdykoli zvrátit.

S volbou nového parlamentu a prezidenta republiky v červnu 1948 mohlo již začít definitivní utužování moci a nezákonnost se stala ve volbách hlavním faktorem. Parlamentní volby se konaly 30. května 1948. Občané měli k dispozici jen tzv. „jednotnou kandidátku Národní fronty“ se 70 % komunistických kandidátů. Jakýkoli pokus o protest proti jednotné kandidátce a způsobu voleb byl vyhodnocen jako protistátní čin a dotyční byli perzekvováni. Jednotná kandidátka získala 89,3% hlasů.⁷ Po tristním výsledku voleb odstoupil prezident Edvard Beneš ze své funkce a na jeho místo byl poslanci zvolen předseda KSČ Klement Gottwald.

I když volby porušovaly téměř všechny principy demokratických voleb, možnost nevolit jednotnou kandidátku a do volební urny vhodit „bílý lístek“ přece jen existovala. V českých zemích ji však využilo jen 9,32 % voličů a na Slovensku 13,98 % voličů!⁸ Těchto několik málo odvážlivců se však ihned dostalo do hledáčku komunistické moci.

Občanská a politická práva byla nadále rušena. Zlikvidováno bylo také právo spolčovací a shromažďovací. Jedním z prvních velkých shromáždění, které bylo komunisty rozmetáno, byl XI. sokolský slet konaný v červnu 1948, který byl pojat jako demonstrace proti novému režimu a byl doprovázen provoláváním slávy prezidentu Benešovi. Sekretariát ÚV KSČ vyhodnotil tyto události jako snahu o manifestaci „proti vládě, Hradu (Gottwaldovi) a SSSR“. Důsledkem byla masová čistka v řadách členů Sokola včetně sociální perzekuce a zatýkání. K ještě větší demonstraci členů z řad Sokola došlo 8. září na pohřbu prezidenta Beneše. Příslušníci Sokola svolali do Prahy tisíce občanů. Den před zahájením demonstrace pronikly k vedení KSČ zprávy o tom, že Sokolové budou

---

⁵ Tamtéž, s. 20

⁶ *Nekrvavá revoluce*, s. 188

⁷ Tamtéž, s. 189

⁸ PERNES, J. *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008. ISBN 978-80-7325-154-3. s. 26 (Dále jen *Krise komunistického režimu...*, s...)

rozšiřovat letáky s výzvami k obsazování sekretariátu KSČ, o rozdělování zbraní apod. V reakci na to vedení KSČ zastavilo příliv občanů do Prahy a zmobilizovalo příslušníky Lidových milic k potlačení vzpoury.⁹ Druhý den po pohřbu vyhodnotilo vedení KSČ demonstraci jako pokus o puč a následovala vlna dalších postihů. Tato situace podnítila vedení KSČ k schválení již připravovaného zákona na ochranu republiky¹⁰, jímž přešla politika strany v tzv. „ostrý kurs“ proti reakci.

2.1 Zahájení perzekucí

V rámci utužování režimu, vlna postihů zasáhla nejprve členy nekomunistických stran. Postižení byli jak politicky, tak sociálně. Propouštění ze zaměstnání bylo na denním pořádku. Postupně se však okruh perzekvovaných osob rozšiřoval o příslušníky jiných sociálních skupin (bývalé buržoazie, středních vrstev, bývalých důstojníků apod.), o funkcionáře různých organizací a jiné občany, kteří se prostě jen jevíli jako nepřátelé režimu. Perzekuce se stala jedním z oficiálních prostředků vlády. Zasáhla i komunisty vyloučené ze strany, sociální demokraty, i nové členy, kteří se po únorovém převratu chtěli zachránit vstupem do strany, ale nezískali si důvěru stávajícího vedení KSČ.¹¹

Zásahy proti občanům měly různou formu i stupně. Významný český historik, který měl v 50. letech přístup k archivům ÚV KSČ, Karel Kaplan uvádí: „*Důvodem se stávaly politické názory nebo bývalé členství v nekomunistických stranách, náboženská víra, příslušnost k národnostní menšině či jinému národu, příbuzenské nebo přátelské svazky s osobami nepohodlnými režimu, příslušnost k bývalé buržoazii, odpor ke vstupu do zemědělských družstev, dřívější i současná činnost v některých zájmových a náboženských organizacích, jako byl např. Sokol, Junák nebo [...] různé sekty.*“¹² Formy perzekuce se také různily - od vyřazení postiženého z veřejného života až po internaci, politické procesy a vraždy. Počet obětí komunistické zvěle nelze přesně určit, je však možné říci, že nejméně každá druhá rodina měla aspoň jednoho člena postiženého státní mocí.¹³

⁹ *Nekrvavá revoluce*, s. 191

¹⁰ Zákon 231/1948 Sb. ze dne 6. října 1948. [cit.: 2. 10. 2014] Dostupné z <<http://www.totalita.cz/>>

¹¹ *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 22

¹² Tamtéž, s. 23

¹³ Tamtéž, s. 24

2.2. Zostřování třídního boje

Na postup komunistického vedení v Československu proti nepřátelům režimu reagovali soudruzi z Kremlu. Ti projevovali nespokojenost s nedůsledným potíráním reakce v našem státě a požadovali tvrdší postihy. Tento tlak na československou vládu ještě zesílil po roztržce mezi vedením sovětských a jugoslávských komunistů v červnu 1948.¹⁴ Reakce vlády KSČ se dostavila záhy. Ještě rychlejší spád událostí zapříčinily demonstrace členů Sokola na pohřbu prezidenta Beneše a nespokojenost obyvatel s vládní politikou. Výsledkem bylo přijetí zákona na ochranu socialistické republiky (viz výše). Tento zákon měl zajistit politický záměr ostrého kursu, tzn. ostřeji postupovat proti reakci, zejména živnostníkům a obchodníkům a proti velkým rolníkům a vystěhovat „reakční živly“ z velkých měst. Problémy se zásobováním měly být vyřešeny „třídním zásobováním pracujících“, které mělo zajistit vyšší přiděly potravin a průmyslových výrobků dělníkům a tím současně zastavit pokles důvěry dělníků v oficiální politiku.¹⁵

Dne 25. října schválil parlament zákon o táborech nucené práce (TNP).¹⁶ Myšlenka o vzniku táborů pro „osoby štítící se práce“ byla vyslovena již v roce 1946, ale realizována byla až v září 1948, kdy vznik TNP projednávalo komunistické vedení. Podle něho měly být do TNP posílány osoby vyhýbající se práci a ohrožující tím výstavbu a také ti, kteří byli odsouzeni podle zákona na ochranu republiky a podle zákona proti černému trhu. Zákon zahrnoval také tzv. ochranu preventivní - proti „řemeslným pomlouvačům a štváčům“.¹⁷ V zákoně bylo tedy právními kličkami zajištěno, že do táborů nucené práce mohl být poslán vlastně kdokoli, kdo byl režimu nepohodlný. Během existence táborů, od konce roku 1948 do jejich zrušení v polovině roku 1954, jimi prošlo kolem 23 tisíc¹⁸ postižených.

Ve stranickém vedení se začala realizovat také myšlenka o vystěhování „reakce“ z měst. Tento státní počín umožnil zákon ze 4. 7. 1948, který umožňoval zrušit smlouvu o užívání bytu osobám „státně nespolehlivým“.¹⁹ Na ministerstvu vnitra tak v říjnu roku 1949 vznikl seznam osob, které měly být vysídleny a zařazeny do nově vzniklých pracovních táborů. Akce dostala název „Akce B“ a probíhala hlavně ve velkých městech, zejména v Praze, Brně a Bratislavě. V rámci akce byly z Prahy vystěhovány až 4 tisíce osob, z Bratislavy asi

¹⁴ Tamtéž, s. 27

¹⁵ *Nekrvavá revoluce*, s. 192

¹⁶ Zákon 247/1948 Sb. ze dne 25. října 1948. [cit.: 2. 10. 2014] Dostupné z <<http://www.totalita.cz/>>

¹⁷ *Nekrvavá revoluce*, s. 193

¹⁸ *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 30

¹⁹ *Nekrvavá revoluce*, s. 194

800 rodin a v Brně se plánovalo vystěhovat až 600-800 rodin.²⁰ Akce B se tak stala jednou z prvních masových perzekucí občanů Československa. Během jejího trvání (akce byla zrušena v srpnu 1953) byly postiženy tisíce osob a jejich majetek zabaven ve prospěch lidí „oddaných režimu“.

2.3. Pronásledování církve

Jedním z úhlavních nepřátel komunistické moci se po převratu 1948 stala církev. Mocenský aparát požadoval po nástupu k moci absolutní podřízení všech složek státu, včetně církve. I zde však narážel na tuhý odpor, kdy se příslušníci církve nehodlali státu podřídit. Komunisté tak začali církev považovat za politickou sílu, která stojí v opozici a spolupracuje s dalšími „reakčními živly“. V tomto smyslu byli také podezříváni funkcionáři bývalé lidové stany.²¹

Na církevní hodnostáře byl vyvíjen stále se stupňující tlak a komunisté se vůči církvi dopouštěli množství nezákonných počinů, jako bylo např. zabránění několika církevních budov. Spor státu s církví vyvrcholil v tzv. „Akci K“, při níž došlo k likvidaci církevních mužských řádů. Kláštery a řeholní domy byly obsazeny a majetek byl převeden do státem vytvořené církevní matice. Kněží, kteří se postupům komunistické moci vzpouzeli, byli zatýkáni nebo odvečeni do tzv. centralizačních a internačních klášterů, někteří nakonec skončili i v pracovních táborech. Na „Akci K“ navázala „Akce P“, jejímž cílem bylo zrušení řeckokatolické církve, která byla násilně připojena k církvi pravoslavné. Duchovní, kteří odmítli přestoupit na jinou víru, se opět stali obětí perzekuce většinou ve formě vystěhování daleko od své farnosti.²²

Jakmile si státní moc vynutila poslušnost nižšího kléru, následovaly zásahy proti vyšší církvi, tedy proti biskupům. Tento záměr následovaly i politické procesy s církevními hodnostáři. Po internaci arcibiskupa Berana v březnu roku 1951, složili příslušníci církve slib věrnosti, který znamenal absolutní podřízení církve státu.²³

Důsledkem politiky státu vůči církvi bylo zcela nové vnímání náboženského vyznání. Víra jako taková již přestala být záležitostí osobní, soukromou, ale stala se věcí politickou. Příslušnost k některé z církví se stala nežádoucím jevem v kádrových posudcích (viz níže) a pro některá povolání, např. učitelské, bylo náboženské vyznání zcela nepřípustné.²⁴

²⁰ *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 30-31

²¹ *Nekrvavá revoluce*, s. 203

²² *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 31-32

²³ *Nekrvavá revoluce*, s. 206-207

²⁴ Tamtéž, s. 209

2.4. Likvidace středních vrstev

Jedním z úhlavních nepřátel režimu se bezprostředně po převratu stala inteligence. Kromě toho, že občané z řad vysokoškoláků a vzdělaných lidí nebyli tak snadnými terči komunistické ideologie, komunistické vedení potřebovalo najít viníky častých poruch společenského života a hospodářských nesnází.

První velkou akcí namířenou proti inteligenci byla „akce 77 tisíc úředníků do výroby“. Tímto počinem chtělo komunistické vedení vyřešit problém růstu administrativy a zároveň dodat desetitisíce potřebných pracovních sil do průmyslu. Akce byla schválena 25. června 1951 a je nasnadě, že i v tomto případě se jednalo o druh politické čistky. Sami úředníci srovnávali tuto akci s totálním nasazením z dob okupace. Podle Karla Kaplana skončila akce částečným úspěchem, a sice převedením 51 215 úředníků do výroby.²⁵

2.4.1. Čistky ve školách

V rámci pronásledování inteligence byly nejvíce postiženy vysoké školy. Na studia nebyli přijímáni žáci z rodin kapitalistů, třídních nepřátel a politicky nespolehlivých osob. Tak se v systému rodila kádrová nomenklatura, která postupně vytvářela seznamy míst a funkcí, o jejichž obsazení rozhodovaly komunistické orgány až po ministerstva.²⁶ Tato kádrová opatření způsobila nenaplnění kapacity vysokých škol, protože děti z dělnických rodin neprojevovaly příliš zájem o studia. Pro „výrobu“ své vlastní inteligence komunistické vedení začalo zřizovat speciální školy a kurzy pro dělníky, které je měly připravit na studium na vysoké škole. Několikatýdenní politický kurs stačil dělníkům k nástupu do řídicích funkcí a povolání inteligence. Těmito kroky si komunistická moc zajistila takový aparát, který ji plně podporoval a plnil její vůli.²⁷

Komunistické zvůli padla za oběť řada profesorů a učitelů. V letech 1948 až 1953 se podle Karla Kaplana snížil počet profesorů a docentů o jednu třetinu a počet učitelů až o pět procent. Někteří vysokoškolští učitelé dokonce skončili v pracovních táborech nebo věznicích. Postihy učitelů a jejich charakteristika jako státně nespolehlivých osob zapříčinily výrazný pokles společenské prestiže této části inteligence. Učitelé byli vystaveni neustálému politickému tlaku, kontrole a neúctě k jejich práci. Dřívější poslání učitele jako kulturního činitele vytlačila funkce vykonavatele směrnic a politických úkolů.

²⁵ Tamtéž, s. 211

²⁶ *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 35

²⁷ *Nekrvavá revoluce*, s. 212-213

Ze strany politických funkcionářů na ně bylo pohlíženo jako na služebníky moci a byli pověřováni úkoly, které vůbec nesouvisely s jejich povoláním (např. povinnosti při ateistickém boji, kolektivizaci apod.). Karel Kaplan hovoří o tom, že způsobu, jakým bylo v Československu nakládáno s učiteli, se dokonce podívovali i učitelé v Sovětském svazu.²⁸ Zacházení s příslušníky pedagogického povolání v Československu je dokladem toho, jak snaha zalíbit se „Velkému bratru“ ve vazalských státech často předčila praktiky v samotném SSSR.

2.4.2. Osudy tvůrčí inteligence a malovýroby

Co se týkalo občanů z řad tvůrčí inteligence, zaměřovala komunistická moc největší pozornost na spisovatele a novináře. Většinu novinářů - členů nekomunistických stran - postihla již poučnorová očista. Následně byly zrušeny téměř všechny nekomunistické noviny a časopisy. Pro kontrolu této sociální skupiny sloužila především státem zavedená cenzura. Cenzuru zpočátku vykonávaly stranické instituce a silně působila také autocenzura. Později vznikla oficiální státní cenzura v rámci ministerstva vnitra jako Hlavní správa tiskového dohledu.²⁹ V červnu 1953 předložilo ministerstvo školství a osvěty seznam autorů č. 1 a 2, jejichž knihy musely veřejné knihovny vyřadit ze svých sbírek. V seznamech byla zaznamenána jména celkem 1043 autorů. Zvláštní důraz byl kladen na vyřazení knih prezidentů T. G. Masaryka a E. Beneše.³⁰

Přestože ještě po únoru 1948 slibovalo komunistické vedení zachovat existenci soukromé malovýroby a zaručovalo ochranu soukromého podnikání závodů do 50 zaměstnanců a 50 ha půdy, již od roku 1949 začalo docházet k likvidaci soukromé malovýroby ve městech i na vesnici. Politické heslo „zatlačování kapitalistických živlů“ ve skutečnosti směřovalo k úplnému zrušení malovýroby vůbec. Živnostníci byli krátce po vyhlášení nové linie z listopadu 1948 postiženi různými formami sociální perzekuce. Omezení byli v přidělech surovin, zboží, pracovních sil. Byli vyřazeni z vázaného trhu a zboží museli obstarávat na volném trhu za neúnosně vysoké ceny. Řemeslníci a obchodníci se odhlašovali ze živností a odcházeli do průmyslu nebo vstupovali do družstev. Přejít žvinnostníků k „vyšším formám“ měl nebývalé následky. V letech 1948 až 1953 opustilo přes 200 tisíc řemeslníků svůj obor a přešlo do jiných úseků národního hospodářství.³¹

²⁸ Tamtéž, s. 214

²⁹ Tamtéž, s. 216

³⁰ *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 34

³¹ *Nekrvavá revoluce*, s. 221-223

2.5. Kolektivizace

Přestože komunistická moc ještě v průběhu roku 1948 ujišťovala své občany, že na pořadu dne v žádném případě není zavádět jednotná zemědělská družstva a zahájit kolektivizaci po sovětském vzoru, pro likvidaci zemědělské malovýroby se ve skutečnosti rozhodla již v červnu 1948. Také ministr zemědělství J. Ďuriš byl přesvědčen, že se s kolektivizací musí začít „včas“.³²

Na kolektivizaci připravoval stranický aparát občany pozvolna. Propaganda zahájila již na počátku roku 1949 optimisticky laděnou kampaň o perspektivách přechodu k „vyšším“ formám hospodaření. Kampaň zároveň „*zdůrazňovala dobrovolnost při zakládání přípravných výborů jednotných zemědělských družstev i demokratičnost při rozhodování o společných akcích, o volbě způsobu podnikání, odměňování za vykonanou práci apod.*“³³ Parlament schválil zákon o jednotném zemědělském družstvu 23. února 1949. V dubnu vypukla v tomto případě již masová kampaň k jejich zakládání. Ohlasy mezi obyvatelstvem však nabyly zcela jiného charakteru, než komunistické vedení předpokládalo. Generální tajemník ÚV KSČ Rudolf Slánský poukazoval na tuhý odpor rolníků, kteří se nechtěli kolektivizaci podvolit.³⁴

Kolektivizace probíhala v rámci likvidace soukromých živností a plánu zničení středních vrstev. Gottwald si z jednání z Moskvy přivezl instrukce o třídní diferenciaci vesnice. Cílem bylo rozbít jednotu rolníků, postavit malé proti velkým, kteří jsou „úhlavním nepřítelem vesnice“. Útok byl tedy zahájen především proti ekonomické moci a politickému vlivu tzv. „vesnických boháčů“. Do této kategorie zařadilo komunistické vedení majitele hospodářství s více než 20 ha půdy, později toto vymezení kleslo na 15 ha. Hledaly se však i jiná, politická kritéria k zařazení do této skupiny rolníků, např. Zápotocký navrhoval považovat za vesnického boháče nebo-li „kulaka“ každého rolníka, který neplní dodávky státu.³⁵ Tak bylo zahájeno tažení proti soukromým rolníkům a vesničtí boháči byli označeni za největšího nepřítele života na vesnici. Byli mimo jiné obviňováni z toho, že poctivým rolníkům berou základní potraviny a usurpují si je pro sebe a že rozvracením zásobování podryvají socialistický režim v Československu.

Navzdory předcházejícím slibům komunistického vedení, v nově vzniklých zemědělských družstvech nefungoval žádný demokratický systém. Proto zemědělci odmítli

³² Nekrvavá revoluce, s. 223

³³ JECH, K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-902-7. s. 71 (Dále jen *Kolektivizace a ...*, s...)

³⁴ Nekrvavá revoluce, s. 225

³⁵ Tamtéž, s. 226

za těchto podmínek do družstev vstupovat. Členové komunistické moci se rozhodli ke vstupu do družstev dělníky donutit a zavedli pro to příslušná opatření. Nejdříve zemědělce na základě nových zákonů připravili o zemědělské stroje a poté se je snažili připravit o půdu a dobytek. Pokud se zemědělci těmto opatřením nepodrobili, neunikli přísným trestům od peněžitých pokut až k přerušení dodávek elektrického proudu a zvyšování povinných dávek, které museli státu odevzdat ze svého hospodářství. Pokud ani to nezabralo, přistoupil režim k zavádění nucených nájmu.³⁶

V letech 1950-1951 se tlak na venkovské rolníky ze strany režimu přiostrčil. Byli podrobováni správnímu či soudnímu řízení. Největší hon na vesnické boháče proběhl v rámci „Akce K“ (kulak), v jejímž rámci měli být kulaci vyhošťováni z obce.³⁷ Všichni členové vyhoštěných rodin museli začít pracovat na přesně vymezeném místě v zemědělství a nesměli se nikdy vrátit, dokonce ani navštívit svou rodnou obec.³⁸

V důsledku tvrdých represálií se na venkově začaly tvořit opoziční skupiny odhodlané svou půdu bránit. Nejvýraznějším projevem tohoto odporu proti postupům státní moci byl atentát na čtyři funkcionáře národního výboru v obci Babice na Moravskobudějovicku, který jeho aktéři vykonali 2. července 1951.³⁹ Účastníci atentátu byli později souzeni v procesu známém jako „proces Babice“. Okolnosti této akce však nejsou dodnes zcela objasněny a s jejím průběhem je spojeno mnoho nejasností. Ať byl atentát dílem zainteresovaných jednotlivců či zda se jednalo o politickou provokaci (jak se dodnes spekuluje), byl maximálně využit pro následné represálie v Babicích a okolí, „[...] pokleslé části justice poskytl příležitost k přípravě zstrašujících soudních procesů a mimořádně krutých rozsudků. Fanatickým členům stranického aparátu se otevřela možnost k vystupňování nenávislné kampaně proti sedlákům, církevním hodnostářům a všemu, co vědomě či jen potencionálně mohlo stát v cestě kolektivizačním záměrům.“⁴⁰

V roce 1953 se odpor obyvatelstva vůči postupům vlády natolik vystupňoval, že komunistické vedení na chvíli znejistělo a začalo se obávat, že nespokojenost obyvatel přeroste ve větší demonstrace a vyhocenější politický odpor. Od léta 1953 tedy režim volil ústupkovou cestu ve formě řady politických, hospodářských, sociálních a právních úlev.⁴¹

³⁶ *Krise komunistického režimu*, s. 67

³⁷ Tamtéž, s. 69

³⁸ *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 29

³⁹ *Krise komunistického režimu*, s. 70

⁴⁰ *Kolektivizace a ...*, s. 40

⁴¹ Tamtéž, s. 207

„Akce K“ byla zastavena s neuspokojivým výsledkem a nejdivočejší vlna kolektivizace byla u konce.

Kolektivizace v Československu zapříčinila kromě devastace národního hospodářství téměř úplnou likvidaci zemědělské malovýroby. Jak uvádí Karel Kaplan, ze 35 159 rolnických hospodářství nad 20 ha v roce 1949 zbylo v roce 1955 pouze 6 141. Podíl rolnických hospodářství s více než 15 ha na celkovém počtu soukromých zemědělských podniků klesl z 6 % v roce 1950 na 1,5 % v roce 1955.⁴²

3. Vrchol bezpráví - politické procesy

S obdobím padesátých let v Československu je neodmyslitelně spojen fenomén politických procesů. Politické procesy, jako přirozená součást každého totalitárního režimu⁴³, provázely komunistický režim v Československu po celou dobu jeho existence. O tento druh útlaku, jako jednu z forem oficiální politiky, opírali představitelé režimu svou moc a počítali s ním už pro důležité mocenské střetnutí před rokem 1948. Z toho důvodu je lze řadit mezi předpoklady i podmínky existence režimu v jeho tehdejší podobě. Dosavadní politický systém s demokratickými principy se totiž po únoru 1948 změnil v diktaturu se všemi důsledky, které připravily půdu politickým procesům.

Základ politických procesů v komunistickém Československu stál na hrubém porušování základních lidských práv a svobod zachycených v Ústavě a dokonce i ve vlastních zákonech režimu.⁴⁴ Soudní moc zde právo nezajišťovala, naopak byla nástrojem bezpráví. Mnohem urputněji postihovala politické odpůrce než kriminální zločiny.

Obžalování za protistátní činy byli nejdříve souzeni podle zákona č. 50 na ochranu republiky z roku 1923⁴⁵. Od října roku 1948 však platil zákon na ochranu lidově demokratické republiky č. 231. Od 1. října 1950 do 1. ledna 1962 se trestné činy politické povahy soudily podle trestního zákona č. 86⁴⁶. Tyto zákony se od předešlého lišily větší tvrdostí a stále se rozšiřujícím počtem činů, které klasifikovaly jako trestné.⁴⁷ Tyto zákony

⁴² *Nekrvavá revoluce*, s. 235

⁴³ Charakteristika totalitárních režimů viz publikace ARON, R. *Demokracie a totalitarismus*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-7108-064-0.

⁴⁴ KAPLAN, Karel. Politické procesy 50. let v Československu. In PERNES, J. - FOITZIK, J. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14. - 16. dubna 2003 v Praze. Brno: Prius, 2005. Část 2. Politické procesy v Československu po roce 1945. ISBN 80-7285-053-9. s. 107

⁴⁵ Zákon 50/1923 Sb. ze dne 31. 3. 1923. [cit.: 2. 11. 2014] Dostupné z <<http://www.psp.cz>>

⁴⁶ Zákon 86/1950 Sb. ze dne 18. 7. 1950. [cit.: 2. 11. 2014]. Dostupné z <<http://www.psp.cz>>

⁴⁷ *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 38

se také staly předpokladem pro inscenování větších či menších politických procesů, v nichž byly vynášeny vysoké a kruté tresty.

Jednou z hlavních příčin politických procesů v Československu se staly mezinárodní události, především velmocenská politika Sovětského svazu. Moskva usilovala o bezvýhradnou podřízenost a poslušnost států východního bloku a hodlala si ji vynutit všemi prostředky. Na konstruování politických procesů se tak přímo podíleli sovětsí poradci, kteří byli za tímto účelem do Československa vysláni. Bez jejich vědomí se v koncepcích procesů neměnila ani čárka.

Základním pilířem všech politických procesů byla třídní ideologie. Hlavní ideologickou šablonou byla teorie třídního boje, později zostrujícím se třídního boje za socialismu a posléze teorie o nepřátelích ve vlastních řadách. V počátečním období komunistického režimu hrál princip třídního boje hlavní roli u všech významných politických procesů. Hlavním ideologem se stal tehdejší dlouholetý člen komunistického vedení, ministr informací Václav Kopecký.⁴⁸ Ideologie sehrála významnou roli také v komunistické propagandě a kampaních kolem procesů, které jsou dnes hrůzným dokladem o tomto neutěšeném období československých dějin.

Protože zatím nemáme k dispozici všechna statistická data, není možné určit přesný počet obětí politických procesů. Oficiální údaje zatím hovoří celkem o 264 429 obětech.⁴⁹ Jde o minimum počtu obětí, které je statisticky prokazatelné a dá se očekávat, že v budoucnu bude toto číslo s novými poznatky stoupat. K trestu smrti byly od října 1948 do ledna 1953 odsouzeny 232 osoby, z toho vykonáno 172 poprav.⁵⁰

3.1 První vlna procesů: procesy se skutečnými či domnělými odpůrci režimu

Po nastolení nedemokratického způsobu vládnutí v Československu přišel čas vyřizování účtů s odpůrci tohoto „dějinného“ procesu. První politické procesy byly proto inscenovány za účelem oprávnění února a záchrany společnosti před hrozbou protistátního puče. Ten měli, jak hovořila propaganda, připravovat členi nekomunistických stran.⁵¹ Právě na ně měla dopadnout pěst dělnicko-rolnické vlády nejdříve.

⁴⁸ Tamtéž, s. 47-48

⁴⁹ Tamtéž, s. 39

⁵⁰ *Nekrvavá revoluce*, s. 245

⁵¹ *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 53

Na výrobu procesů naléhal především tehdejší ministr spravedlnosti Alexej Čepička⁵², který požadoval jejich realizaci co nejdříve. První plánované velké procesy se měly uskutečnit s účastníky mostecké špionážní aféry a krčmaňské aféry. Od velkých procesů krátce po únoru však bylo nakonec upuštěno a došlo k realizaci procesů menších, ve kterých byl vykonán „jen“ jeden trest smrti. Následoval proces s Krajínovou vyzvědačskou kanceláří⁵³, proces s funkcionáři Sokola a několika provokujícími účastníky na Benešově pohřbu. I přesto, že už první pouťorové procesy byly přehlídkou vykonstruovaných lží a nezákonnosti, která dosud neměla obdoby, byly v nich zatím vynášeny poměrně nízké tresty.⁵⁴

K vynášení nesmyslných a krutých rozsudků začalo docházet až po vyhlášení ostrého kurzu v listopadu 1948. Toto zprísňení trestů souviselo také s faktem, že komunistická moc se začala potýkat s prvními politickými obtížemi po únoru 1948. Prvním masovým projevem nesouhlasu s novou vládou bylo rozšiřování letáků a tiskovin s protistátní tematikou. Jejich autoři za jejich výrobu a distribuci zaplatili krutou daň. Nejvíce procesů s šířiteli letáků proběhlo už na podzim roku 1948, ale nejtvrdí rozsudky byly vynášeny až později. Např. v únoru 1950 byli z 27 obžalovaných u soudu odsouzeni tři k trestu smrti.⁵⁵ Díky procesům s šířiteli letáků podobných tiskovin zásadně ubylo, i když tento fenomén nebyl nikdy vymýcen zcela.

Následovaly další procesy s občany nepohodlnými režimu. Rozsáhlou skupinu takto postižených představovali důstojníci armády a účastníci protifašistického odboje. Důvodem byla snaha režimu o absolutní podřízení armády státu, který nesnesl odpůrce v těchto řadách. Dalším důvodem byla účast příslušníků armády v západním odboji.⁵⁶ Politické čistky postihly většinu generálů, z nichž mezi prvními, kdo stanul před soudem a byl popraven, byl generál Heliodor Píka. Píka za války vykonával funkci velitele československé vojenské mise v SSSR. Měl časté spory s tamějším vyslancem Z.

⁵² Alexej Čepička byl jedním z nejobávanějších členů komunistického vedení. Jeho ctižádostivost ho přivedla v roce 1948 až na post ministra spravedlnosti a příbuzenský vztah s Gottwaldem (byl jeho zetěm) mu zajistila respekt ostatních členů komunistického aparátu. Karel Kplan a Pavel Kosatík ho označují za „největšího kariéristu“ strany a hovoří o něm jako o člověku jehož jednání mimo řady členů strany „rozsévalo strach a hrůzu“. (In KAPLAN, K. - KOSATÍK, P. *Gottwaldovi muži*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-616-9. s. 123-172)

⁵³ Vladimír Krajina byl členem nekomunistického odboje za války a po válce generálním sekretářem Československé strany národně socialistické. V roce 1947 odhalil, kdo skutečně stojí za konstrukcí Krčmaňské aféry a tím se definitivně ocitl v hledáčku komunistické moci, které unikl jen díky úspěšnému útěku za hranice. V procesu s Krajínovou vyzvědačskou kanceláří byl souzen za své nepřítomnosti. (pozn. aut.)

⁵⁴ *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 54-55

⁵⁵ Tamtéž, s. 56-57

⁵⁶ *Nekrvavá revoluce*, s. 255

Fierlingerem i s vedením moskevského komunistického exilu. Jeho názory se také ne vždy shodovaly se sovětským vedením armády. Po válce se stal v armádním sboru značnou autoritou a to byl další důvod, proč z generality přišel jako první na řadu a proč jeho proces skončil popravou. Byl odsouzen k trestu smrti v lednu 1949 a popraven v červnu téhož roku. Kampaň kolem procesu řídil Bedřich Reicin, kterého potkal obdobný osud v procesu s Rudolfem Slánským a spol.⁵⁷

Obrovského rozměru dosáhly procesy s církevními hodnostáři. Snaha komunistického vedení o absolutní podřízení církve státu stále narážela na odpor, a proto bylo nezbytné vynutit si poslušnost církevních předáků násilím. Jejich tragičnost umocňuje také rozsáhlá propagandistická kampaň, která je provázela. Pro Moskvu i Prahu byl Vatikán a jemu podřízená církev nástrojem „světového a zejména amerického imperialismu“ a toto nařčení se také stalo středobodem proticírkevní kampaně. Největší plánovaný proces se však jeho iniciátorům nezdařil. Na základě události, která vstoupila do historie jako „číhošťský zázrak“⁵⁸, měl být odsouzen místní kněz Josef Toufar a jeho údajná protistátní skupina. Toufar však na následky vyšetřovacích praktik ve vězení zemřel, a iniciátorům procesu se tak jejich koncepce zbourala.⁵⁹ V návaznosti na tuto událost byla odsouzena řada církevních hodnostářů. Dalšími odsouzenými byli příslušníci církevních řádů postižení v „Akci K“ a později se stali obětí politické čistky samotní biskupové. I přes veškerou snahu komunistického vedení se však nikdy nepodařilo zcela oddělit národní církev od Říma.

Zvláštní místo v politických procesech zaujímaly monstrprocesy. Jejich úkolem bylo především ohromit a šokovat veřejnost, která v průběhu procesů byla masírována propagandistickou kampaní. Krátce po církevních procesech začala příprava prvního monstrprocesu v komunistickém Československu. Jednalo se o proces se skupinou Milady Horákové, který měl ukázat, jak představitelé nekomunistických stran plánovali státní převrat a spekulovali na válku. Kolem procesu byla spuštěna obří propagandistická kampaň, která dosud neměla obdoby. Proces s Miladou Horákovou a spol. měl již málo společného se soudním přelíčením v demokratické zemi. Byl dokonale odehraným představením, ve kterém všichni aktéři sehráli předem předepsané role, z nichž se jen někteří odvážlivci několikrát odvážili vybočit (především Milada Horáková).

⁵⁷ *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 88-89

⁵⁸ Jednalo se o akci, kterou zinscenovala Státní bezpečnost: V kostele v obci Číhošť se při kázání několikrát vychýlil křížek do strany, což u přítomných vzbudilo pozdvižení. Bezpečnost tento úkaz označila za pokus o výrobu zázraku. Tím chtěla ukázat, jakých odporných metod používá Vatikán a jeho vyslanci v Československu proti státu.

⁵⁹ *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 73-75

V procesu byla poprvé odsouzena k trestu smrti žena. Především tento fakt vyvolal odezvu i v zahraničí, kdy řada světových osobností i organizací žádala milost pro Miladu Horákovou. Tyto výzvy však vyslyšeny nebyly, a tak čtyři ze třinácti obžalovaných včetně Horákové byli v červnu roku 1950 popraveni. Proces se stal jedním ze symbolů pošlapání lidských práv a lidské důstojnosti a dodnes je mnohými historiky nazýván „největším politickým procesem“.⁶⁰

3.2. Druhá vlna procesů: Nepřítel ve vlastních řadách

Poté, co se komunistické vedení vypořádalo s „vnějším“ nepřítelem, přišlo na řadu potrestání „zrádců“ uvnitř strany. Krátce po únorovém převratu se tak začala naplňovat teze, že revoluce požívá své děti. Kromě popudu z Moskvy, jednalo se v tomto případě také o rivalitu mezi vysokými funkcionáři KSČ. Některým z nich se tudíž hodilo, že právě jejich protivník na politickém poli byl vyšetřovateli StB a sovětskými poradci obviněn z velezrady. Pokud se však nejednalo zrovna o vzájemnou rivalitu či jiné antipatie, vedoucí komunisté, kteří obvinění schvalovali, byli rádi, že na černé listině neskončili sami. Proto vždy s obviněním svých soudruhů souhlasili, aby si sami zachránili krk a nepadlo na ně samotné podezření.

Osobami postiženými uvnitř KSČ byli současní nebo pováleční členové strany, kteří se však názorově dostali do konfliktu s vedením strany nebo se samotným Kremlem, interbrigadisté, partyzáni, členové zahraničního odboje na Západě, nepohodlní odbojáři z Východu a židé. Procesy s vedoucími komunisty se vyznačovaly především jedním kontroverzním úkazem – všichni obžalovaní se přiznali ke všemu, z čeho byli obviněni. Důvodů, proč byli ochotni splnit do poslední čárky svou předepsanou roli, můžeme najít několik. Kromě toho, že je hnal strach z dalšího psychického a fyzického násilí během vyšetřování, obávali se také o osudy svých rodin, které by doplatily na jejich zatvřelost. Ve většině případů to však byla především víra v to, že strana potřebuje jejich doznání v zájmu vítězství socialismu, co je donutilo spolupracovat se svými věznicemi.⁶¹

Procesy s vedoucími komunisty se však odehrávaly především na pozadí jednoho z největších konfliktů 50. let ve východním bloku. Byla jím roztržka Sovětského svazu

⁶⁰ KAPLAN, K. *Největší politický proces*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1995. ISBN 80-85270-48-X
O propagandistické kampani kolem procesu s Miladou Horákovou byla vydána publikace FORMÁNKOVÁ, P. – KOURA, P. *Žádáme trest smrti! : propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.* 1. vyd. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. ISBN 978-80-87211-03-8 (pozn. aut.)

⁶¹ RYBÁŘ, R., VALACH, J. *Totalitarismus ve 20. století: československé zkušenosti*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2001. ISBN 80-210-2541-7. s. 192-194

s Jugoslávií, jejíž vůdce Josif Broz Tito se po válce nehodlal začlenit mezi Stalinovy vazaly a chtěl politiku svého státu vést po svém. Poslušnost států východního bloku mělo zajistit v září 1947 ustavené Informbyro komunistických stran. Již při ustavování Informbyra projevila Jugoslávie v čele s Titem odpor ke hře poslušných loutek Sovětského svazu. To Stalina popudilo a Jugoslávie tak byla pro své „nacionální úchytky“ jednou provždy zatracena. K vystupňování sporu došlo v roce 1948, kdy sovětská bezpečnost představila Jugoslávii a především jejího vůdce Tita světu jako strůjce mezinárodního spiknutí proti SSSR a jeho spojencům.⁶² Monstrprocesy s vedoucími komunisty tak mohly začít.

4. Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským

4.1. Prolog

Prvním velkým procesem východního bloku, který měl odhalit zrádce a špiony uvnitř strany, byl maďarský proces s ministrem vnitra László Rajkem. V tomto procesu se poprvé plně uplatnila protijugoslávská kampaň a Rajk byl označen za starého fašistického agenta provokatéra a imperialistického špiona, který „organizováním frakcí, pučů, teroru a úkladných vražd se chtěl stát Titem ve vlastní zemi“.⁶³ László Rajk spolu se dvěma dalšími obžalovanými byli odsouzeni k trestu smrti. Tento hrůzný scénář se měl však opakovat v ještě děsivější podobě v československém procesu.

Kampaň proti „titoismu“ a „nacionálním úchytkám“ ve Východním bloku zákonitě zasáhla i komunistické Československo. Jako nejzápadněji položený stát v sovětské sféře vlivu, v němž nejvíce hrozil vliv západních imperialistů, zaplatilo Československo krutou daň při hledání zrádců uvnitř komunistické strany. Stalin důsledně požadoval hledání „československého Rajka“, který společně se svou skupinou z jedné z nejvyšších stranických pozic podryvá státní zřízení a připravuje spiknutí proti samotnému Sovětskému svazu.

Kromě linie titoismu se v československém procesu poprvé plnou měrou uplatnila koncepce antisemitismu, komunistickou propagandou proklamovaná jako boj proti sionismu či kosmopolitismu. Antisemitismus, který hrál v procesu s Rajkem ještě okrajovou roli, vycházel z rozkolu mezi Sovětským svazem a státem Izrael. Vznik státu

⁶² *Politické procesy v ČSR v 50. letech. Mezinárodní souvislosti.* [cit.: 29. 10. 2014] Dostupné z <http://www.totalita.cz/>

⁶³ *László Rajk a jeho společníci před lidovým soudem.* Knihovna aktualit světových rozhledů, 1949. s. 4

Izrael Moskva původně podporovala, avšak s očekáváním, že bude se Sovětským svazem úzce spolupracovat. Izrael se však politicky přiklonil nikoli k Moskvě ale ke Spojeným státům americkým, což byl z pohledu Stalina neodpuštělný krok. Od té doby se vztahy Sovětského svazu a Izraele přiostržovaly. Antisemitské tendence pronikly celým východním blokem a československý proces, v němž 11 ze 14 obžalovaných bylo židovského původu, měl být toho hrůznou demonstrací.

4.2. Zatýkání

V průběhu maďarského procesu s Lászlo Rajkem v září 1949, zaslali členové předsednictva ÚV KSČ dopis Stalinovi, se žádostí o zaslání sovětských poradců do Československa.⁶⁴ Ti měli pomoci při hledání nepřítele ve vlastních řadách. Stalin odpověděl obratem a poslal do Československa dvojici poradců Lichačeva a Makarova, kteří budou mít zásadní vliv na výběr zatčených a utváření koncepce procesu. Dne 7. prosince 1949 se v Praze sešli vedoucí KSČ Pražského kraje a hlavní referát přednesl Rudolf Slánský: *„Ani naše strana není a nebude ušetřena toho, aby nepřítel nenasazoval své lidi do jejích řad, aby neverboval své agenty mezi našimi členy... Známe-li tyto zkušenosti, máme tím více být bdělými, abychom mohli odhalovat nepřátele ve vlastních řadách, kteří jsou nejnebezpečnějšími nepřáteli.“*⁶⁵ Tehdy ještě Slánský ani zdaleka netušil, že za největšího nepřítele bude zanedlouho označen on.

Zatýkání prvních osob podezřelých ze „spiknutí“ proti státu na sebe nenechalo dlouho čekat. První domnělý nepřítel, který byl později obžalován jako člen skupiny Rudolfa Slánského, byl zatčen 24. listopadu 1949 a byl jím první náměstek ministra zahraničního obchodu Eugen Löbl. Ministr informací Kopřiva o něm napsal Gottwaldovi, že „nesrostl s dělnickou třídou a že podléhá cizím živlům“. Podle Karla Kaplana se v případě zatčení Eugena Löbla jednalo hlavně o zájem Moskvy o jeho osobu.⁶⁶

Dalším ze zatčených byl ministr zahraničí Vladimír Clementis. O Clementise projevovala Moskva zájem již delší dobu. Poprvé se soudruhům z Kremlu znelíbil svým odmítavým postojem k paktu Molotov-Ribbentrop, uzavřenému mezi Stalinem a Hitlerem v roce 1939. Za své stanovisko byl okamžitě vyloučen z komunistické strany a na milost

⁶⁴ KAPLAN, K. *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. 1. vyd. Praha, Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0269-1. s. 67 (Dále jen *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s...)

⁶⁵ STRÖBINGER, R. *Vražda generálního tajemníka*. 1. vyd. Brno: Petrov, 1991. ISBN 80-85247-26-7. s. 54 (Dále jen *Vražda generálního tajemníka*, s...)

⁶⁶ *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 73

byl později vzat až po přímluvě Klementa Gottwalda. Sovětská místa však Clementise ze svého hledáčku nevyškrtla a v evidenci si jej vedla jako krajně nespolehlivého člena strany. Clementis byl také trnem v oku některým stranickým funkcionářům KSČ, kteří v jeho osobě spatřovali rivala. Již od podzimu 1949 si členové Bezpečnosti vedli spis o Clementisově osobě, aby ho mohli na jaře roku 1950 zatknout. Obviněn byl z buržoazního nacionalismu, nepřátelského postoje k SSSR, z intelektuálního postoje ke straně aj.⁶⁷

Zpočátku měl být právě Clementis obsazen do role československého Rajka. Tuto koncepci však StB později změnila. Jako hlavu spiklenců označil nový sovětský poradce Vladimír Bojarskij krajského tajemníka KSČ v Brně Otto Šlinga. Právě on měl naplňovat z Moskvy požadovanou linii antisemitismu, byl totiž židovského původu. Záminkou k zatčení Otto Šlinga byl dopis, který údajně napsal 17. dubna 1939 v Londýně. Byl adresován Emanuelu Vozkovi, spolupracovníkovi československé vojenské rozvědky, který za války působil ve Velké Británii a Spojených státech. Vozka a Šling se v něm domlouvali, jak dostat Šlinga přes státní hranice.⁶⁸ O původnosti tohoto dopisu však dodnes panují spory. Mimoto mezi Šlingem a jinými krajskými tajemníky docházelo k rozporům a konfliktům a také v ústředí přibývalo stížností. Otto Šling byl zatčen 6. října 1950⁶⁹ a byl označen za hlavu protistátního spiknutí.

Jako jedni z posledních, kteří byli později obžalováni v procesu s Rudolfem Slánským a spol., byli zatčeni náměstkové ministrů Arthur London, Bedřich Reicin, Karel Šváb. Arthur London, jako jeden z mála, kteří proces přežili, po letech vzpomíná na tehdejší události ve své publikaci *Doznání*⁷⁰, která se ve své době stala mezinárodním bestsellerem. Byl zatčen 28. ledna 1951 při cestě za svým přítelem z dob španělské občanské války Osvaldem Závodským.⁷¹ Právě účastníci španělské občanské války se často stávali oběťmi politických procesů, obviňováni z buržoazního nacionalismu. Reicin a Šváb byli jedni z těch, kteří se sami vyznačovali nebyvalou krutostí a jejich přičiněním se do vězení či pracovních táborů dostalo velké množství nevinných lidí. Nyní byli sami obviněni z rozvracení republiky.

Proces zatýkání skončil 16. února 1951. Zadrženo bylo asi padesát vysokých stranických funkcionářů, s nimiž byly následně konstruovány politické procesy. Většina

⁶⁷ *Tamtéž*, s. 74-76

⁶⁸ *Vražda generálního tajemníka*, s. 56-57

⁶⁹ *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 100

⁷⁰ LONDON, J. *Doznání: V soukolí pražského procesu*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0213-7 (Dále jen *Doznání*, s...)

⁷¹ *Vražda generálního tajemníka*, s. 51-52

z nich byla uvězněna v komplexu zámku Koloděje, kde bývalí vysocí představitelé strany zakusili nelidské podmínky věznění, kterých byli mnozí z nich autory. Jejich zatčení schvalovali čtyři nejvyšší státní funkcionáři: Gottwald, Zápotocký, Čepička a Slánský!⁷²

Proces zatýkání doprovázela atmosféra strachu, podezírání a vzájemných ústrků. Nikdo si nemohl být jistý svými známými, přáteli, dokonce ani rodinnými příslušníky. Bratr podezíral bratra, otec syna. Společností se šířila vlna paniky a hrůzy, nikdo nevěděl, zda právě on nebude dalším zatčeným v pořadníku Státní bezpečnosti. Nejvíce se o svůj osud obávali ti, kdo vstoupili do komunistické strany až po válce nebo dokonce až po únorovém převratu. Právě tito příslušníci požívali nejméně důvěry ze strany dlouholetých komunistů. Jediný, kdo si mohl v tomto období trochu oddechnout, byli nekomunističtí funkcionáři, příslušníci církve a intelektuálové. Pozornost byla od nich na čas odkloněna.

4.3. Vznik definitivní koncepce spiknutí

Zatímco vedoucí českoslovenští politikové byli spokojeni se svou koncepcí spiknutí, ve které jako hlavní postava dominoval bývalý krajský tajemník v Brně Otto Šling a v ideologicko-politickém zaměření dominoval buržoazní nacionalismus, v moskevském Kremlu se rodila koncepce nová. Podle čelních sovětských představitelů se měl hlavou spiknutí stát generální tajemník Rudolf Slánský a hlavní linii protistátních „rejdů“ měl určovat sionismus.⁷³

Důvody tak zásadní změny koncepce byly dva. Zaprvé, soudruhům z Kremlu se krajský tajemník v Brně zdál příliš malou rybou pro tak velké spiknutí a velký Stalin požadoval stranického funkcionáře v mnohem vyšším postavení. Zadruhé, o Slánského měli v Kremlu zájem již delší dobu. Kromě toho, že měl Slánský spory s několika členy komunistického vedení, v Moskvě měl vroubek již z dob předválečných. V lednu 1936 jeho a Jana Švermu ostře kritizovala Komunistická internacionála za oportunistickou politiku a oba byli proto dočasně vyřazeni z úzkého vedení KSČ. Zpátky byl Slánský přijat jen na Gottwaldovu přímluvu. Další krok, kterým si Slánský zhoršil své vztahy s Moskvou, bylo jeho odmítnutí návrhu na příchod sovětských poradců do Československa v polovině roku 1948.⁷⁴ Tím se podezření čelních představitelů v Moskvě vůči jeho osobě ještě zvýšilo.

⁷² Zpráva o zavraždění generálního tajemníka, s. 121

⁷³ Tamtéž, s. 129

⁷⁴ Tamtéž, s. 129-131

Novou koncepci spiknutí řada členů předsednictva KSČ přivítala. Slánského mocenská pozice, role druhého muže ve státě a důvěrný vztah ke Gottwaldovi, jim byla trnem v oku a stala se zdrojem závisti a nepřátelství vůči jeho osobě. Vztahy mezi Slánským a Kopeckým se po únorovém převratu ještě vyostřily a ve Slánském viděl nebezpečného rivala také Antonín Zápotocký. Snaha o oslabení Slánského pozice souvisela také s faktem, že už se začínalo uvažovat o Gottwaldově nástupci, neboť se všeobecně vědělo o jeho nemoci.⁷⁵ Právě Gottwald byl však jediný, který se zhrozil při představě, že by jeho dlouholetý spolupracovník a důvěrný přítel měl být nepřitelem strany. Od roku 1929 spolu zasedali v politbyru KSČ a nyní měl uvěřit, že je „Ruda“ zrádce!⁷⁶ Gottwald zřejmě věděl, že koncepce v čele se Slánským je přinejmenším nepravděpodobná, ale ani náhodou by ho nenapadlo protivit se Stalinově vůli. Smyčka kolem generálního tajemníka se tak začala pomalu ale jistě utahovat a sám Slánský začínal později tušit, že se nad jeho hlavou stahují mračna.

Slánského jistotou poprvé otřásla událost z ledna roku 1951. V Kremlu se konala důležitá porada vedoucích představitelů zemí sovětského bloku, šéfů stran a ministrů obrany. Jednalo se o vojenských záležitostech. Když přišel na řadu referát československé delegace, byl k řečnickému pultu povolán nikoli Slánský, ale ministr obrany Čepička. Slánský byl touto situací konsternován a najednou pocítil, že se začíná dít něco závažného. Za měsíc po poradě v Moskvě již ústřední výbor KSČ schválil koncepci velkého spiknutí. V ní se už počítalo se Slánského odstraněním.⁷⁷

Další událostí, která měla Slánskému naznačit jeho neutěšenou situaci, byly oslavy jeho padesátých narozenin. Na oslavě mu blahopřály delegace pracujících několika závodů a měst, obdržel několik pozdravných dopisů komunistických stran nejen ze zemí sovětského bloku. Jen Moskva mlčela. Žádné blahopřání nezaslala. Slánský byl zdrcen. Věděl, že se nejedná o žádné opomenutí ze strany sovětských představitelů, ale o záměrný a promyšlený krok. Kromě jeho si politický význam této události uvědomovali i někteří vedoucí komunisté. Příčinu však stále neznali.⁷⁸

Po oslavách Slánského narozenin nabraly události rychlý spád. Již v průběhu roku byl Slánský kritizován za své působení a za to, že jeho vinou se do stranického aparátu dostala spousta rozvratníků a škůdců. Slánský jako zkušený komunista své počínání podrobil přísné sebekritice, ale ani to mu nepomohlo. Jeho sebekritika byla označena za

⁷⁵ Tamtéž, s. 130

⁷⁶ *Vražda generálního tajemníka*, s. 71

⁷⁷ *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 131

⁷⁸ Tamtéž, s. 143

nedostatečnou vzhledem k důsledkům jeho činů a Slánský byl nadále pranýřován.⁷⁹ V září byl Slánský zbaven funkce generálního tajemníka a byl jmenován do méně významné funkce - předseda vlády. Tento krok byl začátkem jeho konce.

Zveřejnění Slánského sesazení z nejvyšší stranické funkce v tisku bylo pro veřejnost senzací. Nikdo nemohl pochopit, jak je možné, že ještě nedávno všemi ovacemi vyzdvihovaný muž strany byl najednou zbaven tak významné funkce. Se soucitem však nemohl Slánský počítat. S jeho osobou byl spojen teror proti demokratickým funkcionářům a byl považován za likvidátora občanských svobod. Jak píše Ströbinger, podle mínění většiny národa byl Slánský zodpovědný za pronásledování církví, za procesy proti politickým odpůrcům komunistů a za kolektivizaci venkova všemi prostředky.⁸⁰ V očích veřejnosti nebyl tedy osud generálního tajemníka žádnou lidskou tragédií.

4.4. Přepadení ve vile

V listopadu roku 1951 Stalin rozhodl o Slánského zatčení. Už se jednalo jen o to, kdy k tomu má dojít. Gottwald stanovil den zatčení bývalého generálního tajemníka na 23. listopadu.

V ten den se konal u Zápotockého večírek, na němž měl být Slánský také přítomen. O odchodu Slánského z večíрку měl informovat Zápotocký ministra národní bezpečnosti Ladislava Kopřivu, u něhož se v osm hodin večer sešla zatýkácí četa. K tomuto telefonátu došlo těsně před půlnocí a zatýkácí četa se tak mohla přesunout do Slánského vily. Karel Kaplan líčí okolnosti Slánského zatčení: *„Kolem jedné hodiny vstoupil Slánský do haly své vily a chtěl rozsvítit. V tu chvíli mu ve tmě skrytí příslušníci zatýkácí čety nasadili pouta. Překvapený Slánský se udiveně zeptal: ‚Pánové, co to znamená?‘ Žádná odpověď. Uvědomil si okamžitě hrůznost své situace. Požádal, aby si mohl chvíli sednout, a přitom stále opakoval: ‚Ježíšmarjá.‘ Policisté provedli běžnou osobní prohlídku a hned poté ho odvezli v poutech, se zavázanýma očima a s roubíkem v ústech do ruzyněské věznice.“*⁸¹

Josefa Slánská, Slánského žena, líčí po letech přepadení ve vile těmito slovy: *„V mém výkřiku, spíš nelidském zavytí, byl všechn nepopsatelný děs, který mě naplnil. Skočil po mě druhý chlap a zacpal mi ústa. Dusila jsem se. Vtom se otevřely zprava dveře ze šatny,*

⁷⁹ Tamtéž, s. 142-146

⁸⁰ Vražda generálního tajemníka, s. 76

⁸¹ Tamtéž, s. 159

*kde bylo vidět hlavu na hlavě. Vyšel muž a beze slova spoutal Rudovi ruce. Dívala jsem se na Rudu. Měla jsem ho uvidět už jen jednou. Bylo naprosté ticho.*⁸²

4.5. Vyšetřování

Hlavním vyšetřovatelem v procesu byl zvolen Bohumil Doubek. Vyšetřování probíhalo v režii StB a sovětských poradců. Zatčení byli vězněni a vyslýcháni v ruzyňské věznici nebo ve sklepení zámku Koloděje. Zejména zámek Koloděje byl proslulý tím, jak nelidským způsobem se zde zacházelo s vězni. Ti zde trpěli zimou, některým dokonce omrzaly končetiny, dostávali minimální stravu. Budova byla tmavá, bez oken a žádného hygienického zařízení. Stranická povinnost vyšetřovatelů byla učinit z vězňů viníky, udělat z nich zdroj důkazů, protože jiné důkazy neexistovaly. Fyzický a psychický nátlak se stal hlavní metodou vyšetřování – bití, odepírání spánku, několikadenní pochodování v kuse, za trest odepírání jídla a pití, žádné lékařské ošetření.⁸³ Strážnými byli muži ve věkovém rozmezí od necelých 20 do 30 let. Většinou se jednalo o bývalé partyzány, zvyklé chovat se k nepřátelům s nebývalou krutostí. Naprostá většina z nich byla navíc přesvědčena, že strana se nikdy nemýlí a že vězni jsou skutečně nepřáteli státu. Většina vyšetřovatelů se totiž kromě krutosti vyznačovala také neuvěřitelnou primitivností. O intelektuální úrovni jednoho z hlavních vyšetřovatelů Karla Janouška svědčí také fakt, že vězně vyslýchal k jejich spojení se Spinozou a Archimedelem, neboť vyslýchaní tato jména uváděli ve spisech.⁸⁴

Na nelidské zacházení v průběhu vazby vzpomíná také jeden z vězňů Arthur London: *„Na chvíli se zastavím v chůzi. Jsem tak unaven! Dveře se hlučně otevřou. Dva strážní mě chytí, začnou mnou cloumat, tlučou mi hlavou o zeď, aby mi, jak říkají, 'uvedli myšlenky na pravou míru'.*⁸⁵ Podobným způsobem byl postižen každý z vězňů, když už nebyl únavou schopen na cele pochodovat.

K nejnáléhavějším úkolům vyšetřování patřilo vynutit hlavně na Slánském doznání ke zločinům. Na tom stál nejen úspěch, ale sama existence procesu. Cesta ke Slánského doznání nebyla snadná, půl roku naráželi vyšetřovatelé na jeho odpor a postupovali velmi pomalu. Slánský byl zpočátku ochoten přiznat politické chyby, ale odmítal nepřátelskou činnost. Vyšetřovatelé však po něm chtěli doznání přípravy spiknutí.

⁸² SLÁNSKÁ, J. *Zpráva o mém muži*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0165-7. s. 141

⁸³ *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 121-123

⁸⁴ *Vražda generálního tajemníka*, s. 62

⁸⁵ *Doznání*, s. 30

Psychický nátlak snášel Slánský špatně, na cele se několikrát nervově zhroutil. On sám znal velmi dobře praktiky vyšetřovatelů, protože je ještě nedávno sám schvaloval.⁸⁶

Začátkem roku 1952 se Slánského psychický stav výrazně zhoršil a tato situace vyústila až v pokus o sebevraždu. Dne 31. ledna 1952 využil Slánský nepřítomnosti vyšetřujícího a ve výslechové místnosti se pokusil oběsit. Tři dny poté strávil v nemocnici, kde se u něj opakoval nervový záchvat. Později byl tak silný, že mu museli nasadit svěrací kazajku. O sebevraždu se pak Slánský pokusil ještě jednou, když na své cele narážel hlavou do topení. V průběhu června a července již Slánský zcela prožíval morální zlom. Jedná se o stav, kterého chtěli vyšetřovatelé u vězňů dosáhnout. V tomto stavu začne vyšetřovaný po úplném vyčerpání spolupracovat. Po dosažení tohoto bodu ve vyšetřování byly omezeny nejhrubší formy násilí. Vyšetřovatelé dostali, co chtěli – doznání.⁸⁷

4.6. Proces - tragické vyvrcholení

Příprava procesu trvala rok a probíhala pod přísným dohledem sovětských poradců. Ti vybírali a schvalovali oběti, soudce, prokurátory, svědky, autory znaleckých posudků i advokáty. Proces tak mohl proběhnout téměř bez komplikací podle předem vypracovaného scénáře 20. – 27. listopadu 1952. Předsedou senátu státního soudu byl zvolen Jan Novák a prokurátorem Josef Urválek.⁸⁸ Ten prodělal velkou zkušenost v procesu s Miladou Horákovou a spol. Tehdy pro ni žádal trest smrti, paradoxně na pokyn Slánského. Urválek byl v Československu přezdívaný Vyšinskij, rád si tak sám údajně říkával. Vyšinskij byl pověstný žalobce v monstrprocesech třicátých let v Sovětském svazu. Stejně jako on, tak prý také Urválek obžalované před soudem tupil, ponižoval a zesměšňoval a posléze pro ně požadoval nejvyšší tresty.⁸⁹

Proces s představiteli „židovského buržoazního nacionalismu“ mohl začít. Za jeho hlavní reprezentanty byli označeni Rudolf Slánský a Bedřich Geminder, vedoucí mezinárodního oddělení sekretariátu ÚV KSČ. Oba židovského původu. Dalšími obžalovanými z „protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským“, jak byla skupina obviněných nazvána, byli:

Ludvík Frejka, bývalý přednosta národohospodářského odboru kanceláře prezidenta republiky, židovského původu

⁸⁶ *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 178-183

⁸⁷ Tamtéž, s. 184-216

⁸⁸ *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 133

⁸⁹ *Vražda generálního tajemníka*, s. 92-94

Josef Frank, bývalý zástupce generálního tajemníka KSČ

Vladimír Clementis, bývalý ministr zahraničních věcí, Slovák

Bedřich Reicin, bývalý náměstek ministra národní obrany, židovského původu

Karel Šváb, bývalý náměstek ministra národní bezpečnosti

Artur London, bývalý náměstek ministra zahraničních věcí, židovského původu

Vavro Hajdů, bývalý náměstek ministra zahraničních věcí, židovského původu

Eugen Löbl, bývalý náměstek ministra zahraničního obchodu, židovského původu

Rudolf Margolius, bývalý náměstek ministra zahraničního obchodu, židovského původu

Otto Fischl, bývalý náměstek ministra financí, židovského původu

Otto Šling, bývalý vedoucí tajemník krajského výboru KSČ v Brně, židovského původu

André Simone, bývalý redaktor Rudého práva, židovského původu.⁹⁰

Účastníci spiknutí byli pečlivě vybráni z řad vedoucích pozic v KSČ. Protistátní skupina musela být sestavena tak, aby jednotlivé vykonstruované události a činy obžalovaných do sebe zapadaly tak, jak byly vymyšleny. Pro proces bylo vybráno ze 14 obžalovaných 11 židovského původu. Tím měla být naplněna antisemitská linie procesu. Někteří obžalovaní se mezi sebou téměř neznali, nebo se viděli jen několikrát v životě. Pravda zde však nehrála žádnou roli. Šlo jen o to, aby bylo bez chyby odehráno předem připravené představení, které mělo vyústit v tragický konec.

Proces byl zahájen obžalobou prokurátora: „Žaluji,“ vyjmenovává všechny obžalované, „z toho, že jako trockisticko-titovští sionističtí, buržoasně nacionalističtí zrádci a nepřátelé československého lidu, lidově demokratického zřízení a socialismu vytvořili ve službách amerických imperialistů a řízení nepřátelskými západními rozvědkami protistátní spiklenecké centrum, podkopávali lidově demokratické zřízení, mařili budování socialismu, poškozovali národní hospodářství, prováděli špionážní činnost, oslabovali jednotu československého lidu a obranyschopnost republiky, aby ji odtrhli od pevného spojení a přátelství se Sovětským svazem, aby likvidovali v Československu lidově demokratický řád, obnovili kapitalismus, znovu zavlekli naši republiku do tábora imperialismu a zničili její samostatnost a nezávislost.“⁹¹

Proces byl dokonale odehraným přestavením, které se téměř vůbec neodchýlilo od svého scénáře. Jako první před soud předstoupil Slánský. Jeho výpověď lze vnímat jako

⁹⁰ Tamtéž, s. 93

⁹¹ *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*. Vydalo ministerstvo spravedlnosti v roce 1953. s. 8

sebeponižování, které dosud nemělo obdoby. Prohlásil, že se cítí se vinen ve všech bodech obžaloby. Na otázku, zda tedy plně přiznává svou vinu, Slánský odpovídá: „*Přiznávám plně svoji vinu a chci poctivě a pravdivě vypovědět všechno, čeho jsem se dopustil a čím jsem se provinil. [...] Nebudu ve svých výpovědích šetřit ani sebe, ani svoje spoluobviněné. Především nebudu šetřit sebe.*“⁹² Také ostatní aktéři v procesu zahráli své role přesně podle scénáře. Prokurátoři a soudci kladli předepsané otázky, obžalovaní a svědkové odříkávali naučené odpovědi. Pro případ, že by došlo k nějaké odchylce, měl být vypnut mikrofon a spuštěn magnetofonový záznam. Nebylo toho však potřeba. Všechno probíhalo téměř bez chyby.⁹³

Sedmý den soudního přelíčení pronesli prokurátor, obhájci i obžalovaní svá závěrečná slova. Urválek svou téměř čtyřhodinovou řeč zakončil požadavkem trestu smrti pro všechny obžalované.⁹⁴ Také obhájci naplnili svoje poslání, a potvrdili správnost obžaloby. Dokonce i obžalovaní přiznali všechny zločiny. Nikdo se nehájil, nikdo neprotestoval! Slánský reagoval na obžalobu slovy: „*Nezasluhuji si jiný konec svého zločinného života, než konec, jaký navrhuje státní prokurátor.*“⁹⁵ Clementis: „*Proto též výrok o trestu, který vynese soud národa nad mou činností, když bude nejtvrďší, může být jen trestem spravedlivým.*“⁹⁶ Šling: „*Právem je mnou opovrhováno a zasluhuji nejvyšší a nejtvrďší trest.*“⁹⁷ Ostatní obžalovaní se káli obdobně.

O výši trestů nakonec rozhodli členové politického sekretariátu ÚV KSČ v čele s Gottwaldem. Bylo schváleno 11 trestů smrti a pro Hajdů, Londona a Löbla doživotí. Druhý den, 27. listopadu, vynesl předseda soudu rozsudek. Nikdo z obžalovaných se na radu obhájců neodvolal, 11 z nich žádalo prezidenta o milost. Gottwald nedoporučil udělení milosti nikomu a tím se vyslovil pro výkon trestu.⁹⁸

Dne 3. prosince 1952 od tří do šesti ráno bylo všech jedenáct odsouzených popraveno na dvoře pankrácké věznice. Ani v posledních vteřinách svého života neodvolali své výpovědi o protistátní činnosti. Údajně pronesli tyto věty:

Slánský: „*Mám to, co jsem si zasloužil!*“

Clementis: „*Ďakujem!*“

⁹² Tamtéž, s. 47

⁹³ *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 246

⁹⁴ *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*. s. 525

⁹⁵ Tamtéž, s. 541

⁹⁶ Tamtéž, s. 543

⁹⁷ Tamtéž, s. 544

⁹⁸ *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 249-250

Šváb: „*At' žije Sovětský svaz, at' žije Komunistická strana Československa.*“⁹⁹

5. Tisk – propagandistické vření

Proces se skupinou Rudolfa Slánského zůstává po dějiny Československa varovným mementem nejen z důvodu počtu popravených, ale také díky monstrózní propagandistické kampani, která byla spuštěna zároveň se zahájením procesu.

Aby politický proces s Rudolfem Slánským a spol. získal na důvěryhodnosti, byl provázen propagandistickou kampaní, která v československých dějinách nemá téměř obdoby. Nenávistná hesla, která se šířila médii a především tiskem, měla ve společnosti vzednout vlnu odporu obyvatelstva vůči obžalovaným v procesu, jakožto zrádcům lidově demokratické republiky.

Cílem kampaně bylo ponížit lidskou důstojnost obžalovaných v očích obyvatelstva a vzbudit dojem, že politický proces je skutečně oprávněný. Hesla jako „zrůda“, „špion“ a „vrah“ plnila stránky denního tisku a poukazovala tak na obžalované jako na bytosti, které si nezaslouží ani minimum soucitu a lidského zacházení. Slánského skupina byla propagandou degradována na spiknutí jakýchsi nelidských stvoření, která spekulovala na válku, snažila se svrhnout lidově demokratické zřízení v Československu a její členové prováděli z nejvyšších státních pozic sabotáž ve všech sférách státní struktury.

S propagandou hitlerovského Německa, která tehdejší občanům prezentovala židovské obyvatelstvo jako podřadnou rasu, s jejímiž příslušníky není žádoucí zacházet jako s lidmi, měla kampaň kolem procesu s Rudolfem Slánským a spol. společného nejen toto odlidštění svých obětí, ale také antisemitismus. Antisemitismus však nebyl komunistickým vedením proklamován naplno, ale byl označován jako protisionismus. Sionismus se v komunistické propagandě velmi vzdálil svému původnímu významu¹⁰⁰, když mu komunističtí předáci propůjčili význam nový. Podle propagandy se mělo jednat o mezinárodní spiknutí lidí židovského původu, kteří byli napojeni na americkou rozvědku a izraelské státní úředníky. V této formaci se podle komunistické propagandy členové tohoto jakéhosi hnutí snažili podryvat komunistická státní zřízení ve světě a podněcovat vznik války. Sionisté v očích komunistických pohlavárů představovali „zaprodance“ kapitalismu a sluhy západních „imperialistů“. Stejně tak jako v koncepci procesu (celkem 11 ze 14

⁹⁹ Tamtéž, s 253-254

¹⁰⁰ Původní význam slova sionismus: hnutí založené Theodorem Herzlem, které vzniklo za účelem vytvořit židovský stát na území Palestiny – pozn. aut.

obžalovaných bylo židovského původu) se sionismus jako zastřený antisemitismus stal jedním z hlavních článků propagandistické kampaně, která proces se Slánského skupinou provázela.

Antisemitská linie procesu sloužila především zájmům momentální sovětské politiky. Sovětský svaz si potřeboval zajistit vliv na Středním východě pomocí arabských států. Proces s Rudolfem Slánským a spol. je měl nadobro přesvědčit, že Sovětský svaz odsuzuje svou dřívější proizraelskou politiku.¹⁰¹ Přiživovaný antisemitismus měl však v československé společnosti kruté následky. Byla provolávána hesla o vyhlazení Židů, a že Hitler jich vyvraždil málo a byly vznášeny požadavky na odstranění všech Židů z veřejných funkcí. Již v listopadu 1951 byli první Židé propouštěni ze zaměstnání.¹⁰² Antisemitská linie procesu si tak vyžádala krutou daň v tehdejší společnosti, jen několik málo let po skončení holocaustu.

Vedle koncepce protisionismu se v kampani kolem procesu uplatnila také již zmíněná koncepce titoismu. Josiph Broz Tito, jako čelní představitel Jugoslávie, která se již krátce po spuštění železné opony vzepřela Sovětskému svazu a odmítla stát se jeho dalším vazalem ve východním bloku, byl Stalinovi trnem v oku až do jeho smrti. Protijugoslávská kampaň se plnou měrou uplatnila právě v procesu s Rudolfem Slánským a spol. a hesla jako „krvelačný Tito“ nebo zprávy z „titovských mučireň“ měly své přední místo v tehdejší tisku. Sám Slánský byl občanům v tisku předkládán jako „československý Tito“, který ve spojení s americkými imperialisty a izraelskými politiky usiloval o svržení státního zřízení v Československu.

Krátce po zahájení procesu se společností rozlila vlna šílenství. Propagandistická kampaň, která představovala obžalované v procesu jako „bandu zrádců a záškodníků“, zahrnovala totiž ještě jeden aspekt tehdejšího dění. V rámci snahy o dokázání oprávněnosti procesu byli obyvatelé Československa přiměni k sepisování nenávistných rezolucí, ve kterých morálně odsuzovali obžalované v procesu a žádali pro ně vysoké tresty. Rezoluce byly podepisovány na pracovištích, v továrnách, na schůzích apod. Některé rezoluce byly podepisovány nedobrovolně, ale jiné posílali občané do redakcí tisku ze své vlastní vůle. Již několik dní po zahájení procesu začaly rezoluce občanů plnit stránky tisku, kde měly představovat důkaz toho, že celý národ touží po potrestání „válečných štváčů“ a „rozvratníků státu“. Takové rezoluce často obsahovaly ještě nenávistnější hesla a požadavky trestu viníkům, než samotné články v tisku.

---

¹⁰¹ *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 133

¹⁰² *Vražda generálního tajemníka*, s. 97

Propagandistická kampaň provázející proces s Rudolfem Slánským a spol. se stala jednou z hrůzných vizitek komunistického režimu v Československu. Svou tvrdostí a voláním po krvi se vyrovnala kampani provázející proces se skupinou Milady Horákové a v mnoha aspektech ji dokonce předčila. Po přečtení nenávisných rezolucí občanů, kteří žádali nejprísnější tresty pro zrádce, se dodnes zatají dech i otrlému čtenáři. Antisemitismus, prostupující médiu během kampaně pod maskou kritiky sionismu, je hrůzným dokladem toho, jak rychle byly zapomenuty historické skutečnosti a válečné zločiny poměrně nedávné doby.

5.1. Prolog – rok 1951

V době před zahájením procesu a před zatčením Slánského plnily stránky denního tisku zprávy, které zapadaly do koncepce tehdejší propagandy. Zejména Rudé právo, jako přední zpravodajský orgán, který plnil především propagandistickou funkci, denně podával zprávy tohoto charakteru. V průběhu roku 1951 se tedy čtenáři jeho listů mohli například dozvědět, jak pokračuje boj proti americkému brouku¹⁰³, jak američtí imperialisté nadále spekulují na válku¹⁰⁴, co zrovna v zahraničí kuje zrádná emigrace¹⁰⁵, jak jsou spravedlivě souzeni zrádci svého státu¹⁰⁶ a jak občané Československa úspěšně plní pětiletku a plány v zemědělství a průmyslu¹⁰⁷, aby tak zabránili snahám zahraničních i domácích záškodníků o narušení socialistického řádu v československé společnosti.

Obr. č. 1

Na stránkách Rudého práva z roku 1951 lze také zachytit koncepci titoismu, která v tomto roce plnila již nezanedbatelnou funkci v rámci dobové propagandy. Ještě před

¹⁰³ Zesílíme boj proti americkému brouku. *Rudé právo*, červenec 1951, roč. 31, č. 155, s. 4 (viz obr. č. 1)

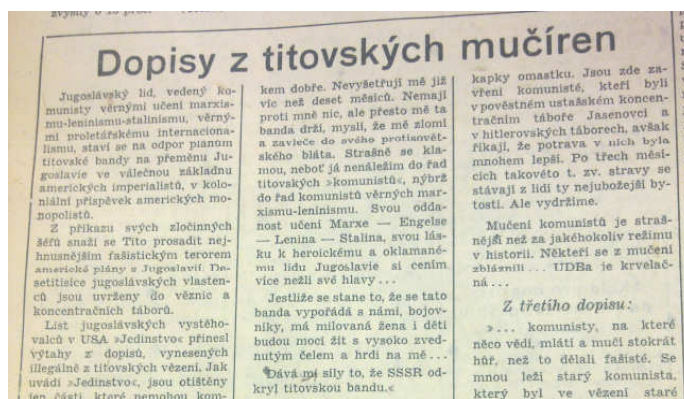
¹⁰⁴ S jídlem roste apetit. *Rudé právo*, červenec 1951, roč. 31, č. 177, s. 2

¹⁰⁵ Pravá tvář hlasatelů zrady. *Rudé právo*, listopad 1951, roč. 31, č. 261, s. 5

¹⁰⁶ Rozsudek nad vrahy z Babic. *Rudé právo*, červenec 1951, roč. 31, č. 165, s. 1

¹⁰⁷ Denně získávat masy pracujících pro politiku naší strany. *Rudé právo*, červenec 1951, roč. 31, č. 177, s. 1
Okresy hlásí prezidentu republiky splnění dodávek. *Rudé právo*, září 1951, roč. 31, č. 209, s. 1

zahájením procesu se Slánského skupinou se čtenář denního tisku mohl dozvědět, jak krutý „samozvanec“ Tito vykonává politiku ve své zemi ve člancích jako: *Odpor pracujících Jugoslavie proti titovské politice války a kolonisace země*¹⁰⁸, *Titovské zbrojení přináší jugoslávskému lidu další zbídačování*¹⁰⁹, *Titovská Jugoslavie v žoldu západních imperialistů*¹¹⁰ nebo *Dopisy z titovských mučireň*¹¹¹ apod.

Obr. č. 2

V první polovině roku 1951 byla již schválena koncepce spiknutí v čele s generálním tajemníkem strany. Slánský znejistěl již po lednovém fiasku na kremelské poradě a jeho obavy o svůj osud se vystupňovaly poté, co mu sovětské vedení neposlalo jediné blahopřání k narozeninám. Slánského „záležitost“ však byla nadále utajována, aby generální tajemník nepojal podezření. Dne 30. července 1951 byl Slánskému k jeho padesátým narozeninám dokonce udělen Řád socialismu za zásluhy o budování socialismu prezidentem Gottwaldem. Tato zpráva byla zveřejněna v *Rudém právu* hned následující den¹¹². Rozhodnutí o udělení Řádu socialismu Rudolfu Slánskému doprovázely na stránkách *Rudého práva* otištěné blahopřejné dopisy členů Ústředního výboru KSČ. V *Rudém právu* bylo dokonce otištěno i blahopřání Václava Kopeckého, Slánského úhlavního nepřítele¹¹³. Slánský měl nabýt dojmu, že věci se ubírají stále stejným směrem, že jeho pozice ve straně je nedotknutelná a blahopřání jeho stranických kolegů otištěná

¹⁰⁸ *Odpor pracujících Jugoslavie proti titovské politice války a kolonisace země. Rudé právo*, červenec 1951, roč. 31, č. 157, s. 2

¹⁰⁹ *Titovské zbrojení přináší jugoslávskému lidu další zbídačování. Rudé právo*, červenec 1951, roč. 31, č. 161, s. 2

¹¹⁰ *Titovská Jugoslavie v žoldu západních imperialistů. Rudé právo*, srpen 1951, roč. 31, č. 205, s. 1

¹¹¹ *Dopisy z titovských mučireň. Rudé právo*, září 1951, roč. 31, č. 217, s. 2 (viz obr. č. 2)

¹¹² *Rudé právo*, červenec 1951, roč. 31, č. 178, s. 1

¹¹³ K padesátým narozeninám soudruha Slánského. *Rudé právo*, červenec 1951, roč. 31, č. 178, s. 3 (viz obr. č. 4)

v novinách měla tuto domněnku udržovat i v hlavách veřejnosti. Jen pozdravná přání z Moskvy chyběla.

Obr. č. 3

Obr. č. 4

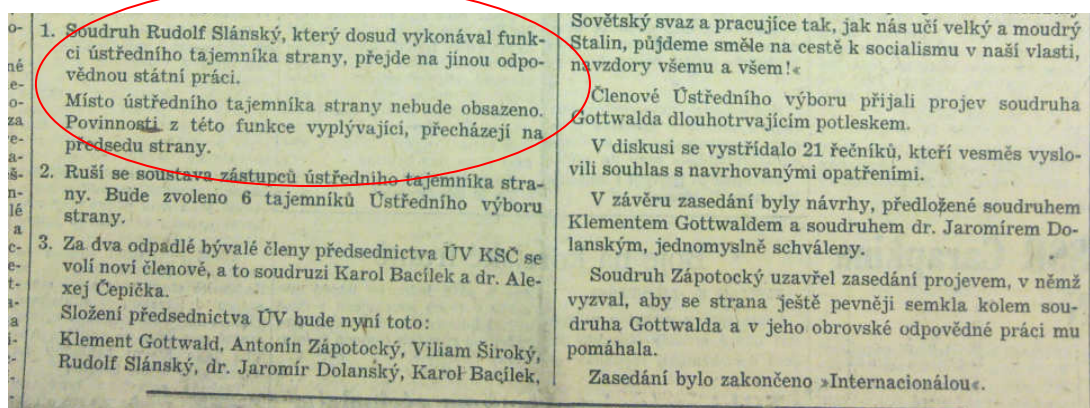
V srpnu roku 1951 se události však začaly ubírat směrem k tragickému konci. Slánský byl opět kritizován za nedbalé vykonávání funkce generálního tajemníka a především za to, že se jeho vinou do strany dostala řada protistátních živlů. Slánský proto jako zkušený komunista přednesl na zasedání ÚV přísnou sebekritiku v domnění, že ji předsednictvo strany přijme. Jak bylo již zmíněno, jeho sebekritika však byla označena za nedostatečnou vzhledem k důsledkům, které způsobilo jeho počínání ve funkci generálního tajemníka.

Dne 7. září 1951 tisk informoval o tom, že generální tajemník strany Rudolf Slánský byl zbaven své stranické funkce a „přejde na jinou odpovědnou státní práci“¹¹⁴. Místo ústředního tajemníka tak zůstalo neobsazeno a Rudolf Slánský byl jmenován do bezvýznamné funkce náměstka předsedy vlády. Jak píše Rudolf Ströbinger, sesazení druhého muže strany z funkce vzbudilo ve společnosti pozdvižení. Veřejnost byla šokována tím, že ještě donedávna vyzdvihovaný vysoký stranický funkcionář, oceněný Řádem socialismu a navíc dlouholetý Gottwaldův spolupracovník, byl náhle zbaven tak významné funkce.¹¹⁵ Sesazení Slánského z jeho úřadu bylo možná také prvním podnětem k úvahám občanů o důvěryhodnosti strany a státního aparátu, které se objevily také později během procesu.

¹¹⁴ Zpráva o zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa. *Rudé právo*, září 1951, roč. 31, č. 211, s. 1 (viz obr. č. 5)

¹¹⁵ *Vražda generálního tajemníka*, s. 76

Obr. č. 5

5.2. Zatčení Slánského

Rudolf Slánský byl zatčen v pátek 23. listopadu 1951 ve své pražské vile. Stalo se to v noci, bez očitých svědků, ve vší tajnosti. V následujících dnech tisk mlčí. Ani jedna zpráva o osudu bývalého generálního tajemníka. Stránky denního tisku místo toho plní blahopřání prezidentu Klementu Gottwaldovi k jeho 55. narozeninám, dopisy od vysokých stranických funkcionářů, zahraničních politiků i pracujících československých továren. *Rudé právo* dále žehrá na zrádnou emigraci, kritizuje Titovu „krevelačnou“ politiku a buduje světlejší zítřky. Stále však ani zmínka o zatčení Rudolfa Slánského.

První oficiální zpráva o osudu bývalého druhého muže strany přišla až ve středu 28. listopadu 1951. Na titulní straně *Rudého práva* byla otištěna úřední zpráva, která informovala o zatčení Rudolfa Slánského a o jeho zbavení členství ve vládě a funkce náměstka předsedy vlády¹¹⁶. Jednalo se o krátkou úřední zprávu, kterou mohl čtenář vedle článků s výraznými titulky o plnění plánu a úsilí o další budovatelské úspěchy snadno přehlédnout.

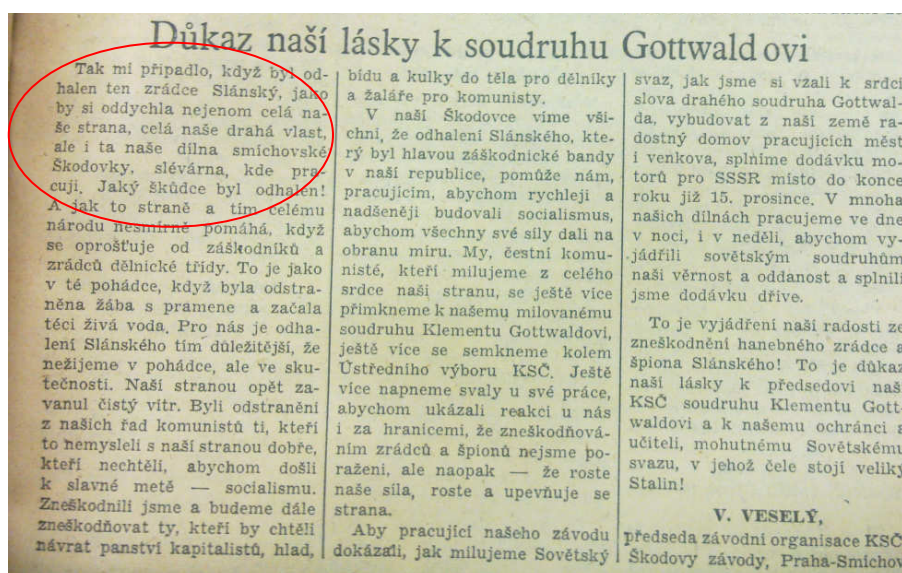

Obr. č. 6

¹¹⁶ Úřední zpráva, *Rudé právo*, listopad 1951, roč. 31, č. 280, s. 1 (viz obr. č. 6)

O tom, proč předsednictvo KSČ nezveřejnilo zprávu o Slánského zatčení bezprostředně poté, lze dnes jen spekulovat. Zřejmě nikdo nechtěl způsobit pozdvižení ve společnosti, které by mohlo stranickému aparátu přerůst přes hlavu ještě v době, kdy nebyla přesně naplánována režie propagandistické kampaně kolem Slánského případu. ÚV KSČ si raději s uveřejňováním podobných zpráv počkalaž do doby samotného procesu, kde bylo veškeré dění již umně zrežirováno a dopodrobna naplánováno.

I přesto, že zatčení Rudolfa Slánského nebylo v médiích příliš propíráno, došlo k bouřlivé reakci ve společnosti. Jak uvádí Karel Kaplan, ihned po uveřejnění Slánského zatčení v tisku začali občané zasílat vládě souhlasné rezoluce. Během tří dnů bylo komunistickému vedení údajně doručeno 2 355 rezolucí, které žádaly přísné potrestání zrádce.¹¹⁷ Občané v rezolucích žádali také o potrestání Jarmily Taussigové (dlouholetá členka strany) a Bedřicha Gemindera, kteří byli zatčeni ve stejný den jako Slánský. Lze předpokládat, že většina rezolucí byla podepsána nedobrovolně, pod tlakem nadřízených ze zaměstnání nebo některých stranických agitátorů. I přesto se však jedná o závratný počet nenávislných hlasů ve společnosti, který předznamenal šílenství v podobě propagandistické kampaně, která provázela proces s Rudolfem Slánským a skupinou jeho údajných společníků.

Obr. č. 7 - zdroj: Důkaz naší lásky k soudruhu Gottwaldovi. *Rudé právo*, prosinec 1951, roč. 31, č. 305, s. 1

Zasílání rezolucí nadále pokračovalo. Celou společností se šířily odsuzující hlasy, které patřily hlavně těm, kdo vytušili příležitost k vzestupu a také těm, kteří se kvůli svým

¹¹⁷ Zpráva o zavraždění generálního tajemníka, s. 163

dřívějším stykům s bývalým generálním tajemníkem obávali o svůj život. Rozjela se lavina udavačství spolu s rozhořčenými rezolucemi občanů a výzvami k pracovním závazkům.¹¹⁸

5.3. Před procesem - rok 1952

Od počátku roku 1952 probíhaly přípravy na monstrproces se „zrádcem československého státu“ a jeho údajnými spolupracovníky. Připravoval se průběh procesu, složení obžalovaných a jejich úloha ve spiknutí, složení senátu, výběr svědků atd. V první polovině roku 1952 ještě probíhalo zatýkání, a tak se koncepce spiknutí dále dotvářela. Na podzim roku 1952 již byly přípravy na proces dokončeny.

Proces se měl odehrát jako dokonale zrežirované představení, kde měl každý svou roli a svůj part. Pro průběh procesu byla zpracována tzv. režijní kniha, která obsahovala přesné znění otázek a odpovědí, které u soudu měly zaznít.¹¹⁹ Prokurátoři i obžalovaní se své řeči učili nazpaměť a zejména obžalovaní z nich byli zkoušeni.

Přípravy jednoho z největších politických procesů probíhaly s vyloučením veřejnosti. V tisku se neobjevovaly žádné zprávy o stále probíhajícím zatýkání ani o bližších přípravách na proces. Propaganda v tisku se projevovala stále stejným způsobem, stále silou slov bojovala proti svým úhlavním nepřátelům – západním imperialistům, zrádné emigraci a titovské Jugoslávii. Zejména kritika Tita stále plnila stránky tisku, kde se čtenář mohl setkat s titulky jako: *Titovské družstvo znamená otročinu*, *Fakta o titovském fašismu*, *Tažení Titovy fašistické bandy proti školství*, *Titovská agentura imperialistických paličů války*, *Titovci propustili dalšího válečného zločince*, *Titovci popravili sedm jugoslávských vlastenců*¹²⁰ apod. Jugoslávský vůdce a jeho vláda se v době vrcholícího stalinismu skutečně staly největší obětí propagandy v celém sovětském bloku. Články s těmito a podobnými titulky dokonale připravily půdu pro antititoismus v procesu se Slánským a jeho skupinou.

Kromě informací o tom, co zrovna kují nepřátelé lidově-demokratického zřízení a kterých „nelidskostí“ se dopouštějí, mohl se čtenář v tisku dozvědět také o tom, jak je v průběhu roku 1952 plněna pětiletka nebo jak je úspěšné zavádění kolchozů v Československu po sovětském vzoru. Nechyběly ani nové zprávy z kultury, kdy byla veřejnost informována například o natočení filmu *Císařův pekař a Pekařův císař*.

¹¹⁸ *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 134

¹¹⁹ *Nekrvavá revoluce*, s. 363

¹²⁰ *Rudé právo*, rok 1952, roč. 32

Soustavně byli občané také seznamováni s průběhem korejské války, se zvěrstvy, která páchají Američané na korejském obyvatelstvu a s tím, jak se Sovětský svaz v průběhu války zasazuje především o nastolení míru.¹²¹ Těmito a podobnými zprávami byla denně československá společnost masírována. Snad jen velmi silní jedinci si v této době dokázali zachovat čistou hlavu a zdravý rozum. Nenávistné rezoluce zasílané vládě později během procesu jsou toho hrůzným důkazem.

5.4. Proces

Začátek procesu byl stanoven na 20. listopadu 1952. Do té doby se v tisku neobjevila ani jedna zpráva informující o jeho plánovaném zahájení. Ani jeden článek, který by pojednával o přípravě jednoho z největších politických procesů, které východní blok zažil. Až dne 20. listopadu 1952 informují československá periodika o zahájení procesu s bývalým generálním tajemníkem a jeho skupinou. Tedy až v den zahájení procesu se československá veřejnost dovídá, že Rudolf Slánský a jeho údajní společníci, jsou již souzeni před Státním lidovým soudem.

5.4.1. Zahájení monstrózní propagandistické kampaně v procesu

Od prvního dne procesu referoval o průběhu soudního přelíčení rozhlas a tisk. Dne 20. listopadu 1952 otisklo *Rudé právo* a několik dalších tehdejších periodik znění obžaloby proti „vedení protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským“¹²². Byla spuštěna obří propagandistická kampaň, která neměla v komunistickém Československu téměř obdoby. Po procesu s Miladou Horákovou a spol. se jednalo o největší politický proces v sovětském bloku, který provázelo tak obludné propagandistické vření.

Obr. č. 8

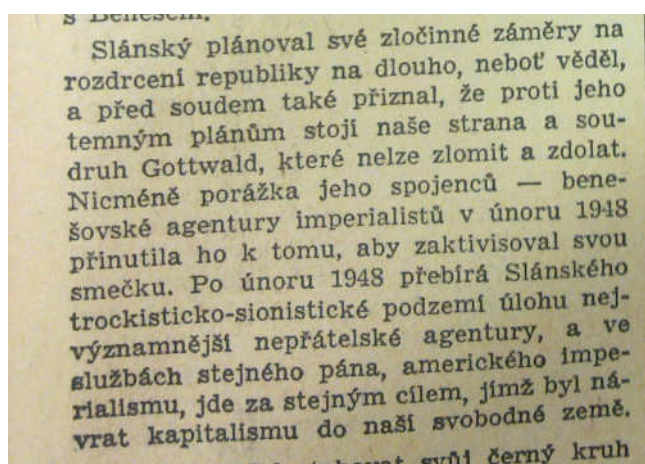
¹²¹ Tamtéž

¹²² Žaloba proti vedení protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským. *Rudé právo*, listopad 1952, roč. 32, č. 310, s. 3

Na stránkách periodik byli čtenáři nejdříve informováni o tom, kdo je vlastně v procesu souzen. Dozvěděli se, že před soudem nestanuli jen tak obyčejní provinilci, ale „*trockisticko-titovští sionističtí, buržoasně nacionalističtí zrádci a nepřátelé československého lidu, lidově demokratického zřízení a socialismu. Zločinci, kteří ve službách amerických imperialistů a pod komandem nepřátelských západních výzvědných služeb vytvořili protistátní spiklenecké centrum, podkopávali lidově demokratické zřízení, mařili budování socialismu, podkopávali národní hospodářství, prováděli špionážní činnost.*“¹²³ Celé znění tohoto článku bylo otištěno v *Rudém právu* a také v *Lidové demokracii*. Hned od začátku procesu tedy propaganda obsahovala hesla jako boj proti titoismu, sionismu a americkému imperialismu, kde hrála roli dokonce i americká výzvědná služba. Společnost měla obžalované vidět jako nepřátele lidově demokratického zřízení a sabotéry národního hospodářství.

Každý den tisk referoval o průběhu soudního přelíčení. Čtenář tak mohl na stránkách denního tisku sledovat celý proces, a to v doslovném znění přesně tak, jak probíhaly výslechy jednotlivých obžalovaných. Jako první předstoupil před soud Rudolf Slánský. Jako hlava spiknutí byl Slánský veřejnosti představen jako největší zrádce lidově demokratického zřízení, který se chtěl rovnat jugoslávskému Titovi a přivést tak naši zemi do záhuby. V průběhu celého procesu se na jeho hlavu snášely největší urážky a obvinění. V jednom ze článků *Rudého práva* byl například představen jako někdo, kdo od prvních poválečných let rafinovaně usiloval o podkopání rodícího se nového života v socialismu, od počátku formoval svou „tlupu zrádců“, které rozmísťoval na příhodná místa a mimo to dokonce usiloval o život milovaného prezidenta Klementa Gottwalda.¹²⁴

Obr. č. 9

¹²³ Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským. *Rudé právo*, listopad 1952, roč. 32, č. 311, s. 1 (viz obr. č. 8)

¹²⁴ Neocenitelná pomoc. *Rudé právo*, listopad 1952, roč. 32, č. 315, s. 1 (viz obr. č. 9)

Postupně byla tedy v tehdejších periodikách tištěna znění výsledků všech obžalovaných tak, jak šla po sobě. Všichni obžalovaní byli představeni jako zavilí nepřátelé státu a propagandistické články v novinách měly veřejnost utvrdit v tom, že všichni, kteří stanuli před soudem, si zaslouží přísný trest. Propaganda na adresu obžalovaných nešetřila slovy jako zrádci, špioni, váleční štváči, vlastizrádci, západní agenti, zaprodanci, pomocníci imperialistických vrahů, sabotéři apod. Tyto a podobné tituly se snášely na hlavu obžalovaných po celou dobu procesu. Nikdo z nich nebyl těchto označení ušetřen.

Komunistická propaganda se v některých ohledech svým charakterem příliš nelišila od té nacistické. Jedním z takových prvků komunistické propagandy bylo odlidštění jejich obětí. Snažila se je veřejnosti ukázat v co nejhorším světle, aby jejich osudy v nikom nevzbuzovaly sebemenší lítost. Podobně tomu bylo v propagandistické kampani kolem procesu se Slánským a spol. Obžalovaní v procesu byli společnosti předkládáni v tom nejhorším světle, jako někdo, kdo si nezaslouží lidské zacházení, kdo už vlastně ani člověkem není. V tomto duchu popsal obžalované v procesu redaktor *Rudého práva* St. Oborský - název jeho článku *Zrůda* je více než výmluvný. Tímto titulem označuje především obžalovaného Bedřicha Reicina, ale v článku nevynechává ani ostatní obžalované. Oborský čtenáře informuje o tom, že „*takové zrůdy, jako jsou tito spiklenci, obsadivší lavice pro obžalované, nemohou žít bez přetvářky, bez lži, bez zrad, bez podlosti, bez všeho toho temného, ničemného, neboť jsou tím zrozeni, prosáknuti a jenom tím jsou živi.*“¹²⁵ Když by se měl čtenář více zamyslet nad větším množstvím podobných nenávislných článků, mohl by nabýt dojmu, že obžalovaní v procesu se Slánským a spol. jsou příslušníky jakéhosi nového živočišného druhu, který je živ jen z páchání hrůzných a nelidských činů.

5.4.2. Nenávislné rezoluce občanů

V historii Československa není mnoho momentů, kdy bychom mohli mluvit o masovém šílenství občanů a nenávislné atmosféře v celé společnosti. Průběh procesu s Rudolfem Slánským bohužel takovou dobu představoval a snad jen vedle procesu s Miladou Horákovou si v tomto smyslu zachovává smutné prvenství v dějinách českého národa. Rezoluce občanů, podepisované hlavně na pracovištích a ve školách, byly do redakcí tisku zasílány již v době před procesem. Co ovšem následovalo po zahájení

¹²⁵ Zrůda. *Rudé právo*, listopad 1952, roč. 32, č. 317, s. 8

samotného procesu, v mnohém předčilo snad i očekávání samotné komunistické nomenklatury. V rezolucích, které byly zasílány do redakcí tisku, žádali občané kruté tresty pro „zrádce“ a „špiony“, pro „bandu vlastizrádců“ a „hanebné zaprodance“ amerického imperialismu. Občané žádali a po vynesení rozsudku schvalovali vysoké tresty pro obžalované a v mnohých případech žádali nejtvrďší tresty pro všechny odsouzené. Volání po krvi plnilo stránky tisku a atmosféra nenávisti se tak rychle šířila celou společností.

Na stránkách *Rudého práva*, které se opět pyšnilo těmi nejtvrďšími titulky, si mohl čtenář přečíst názvy rezolucí jako: *Hněv a opovržení našeho lidu dopadá na bandu vlastizrádců, Chtěli uvrhnout lid do bídy a hladu, Nejtvrďší trest ať stihne vlastizrádce*¹²⁶ atd. Stránky dalších periodik také nezustávaly pozadu, např. *Svobodné slovo* otisklo rezoluce jako: *Pracující slibují nahradit zvýšenou budovatelskou prací škody napáchané bandou vlastizrádců, Rána imperialistickým podnikovatelům války*¹²⁷ atd. a v *Lidové demokracii* se čtenář mohl dočíst např. o tom, jak *Naši pracující žádají nejpřísnější potrestání zrádců a rozvratníků* nebo jak byli *Odhaleni škůdci pětiletky*¹²⁸.

Obr. č. 10 – zdroj: Celou zemí zní hlas nenávisti a opovržení k bandě šponů a zrádců. *Rudé právo*, listopad 1952, roč. 32, č. 312, s. 1

Obr. č. 11 – zdroj: Nejpřísnější trest zločinecké bandě Slánského! *Lidová demokracie*, prosinec 1952, roč. 8, č. 291, s. 3

¹²⁶ *Rudé právo*, rok 1952, roč. 32.

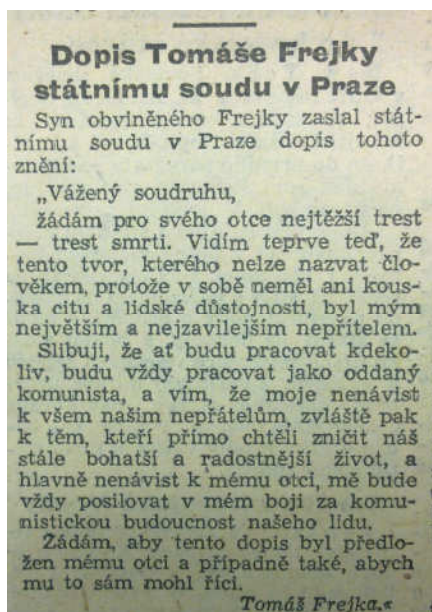
¹²⁷ *Svobodné slovo*, rok 1952, roč. 8.

¹²⁸ *Lidová demokracie*, rok 1952, roč. 8

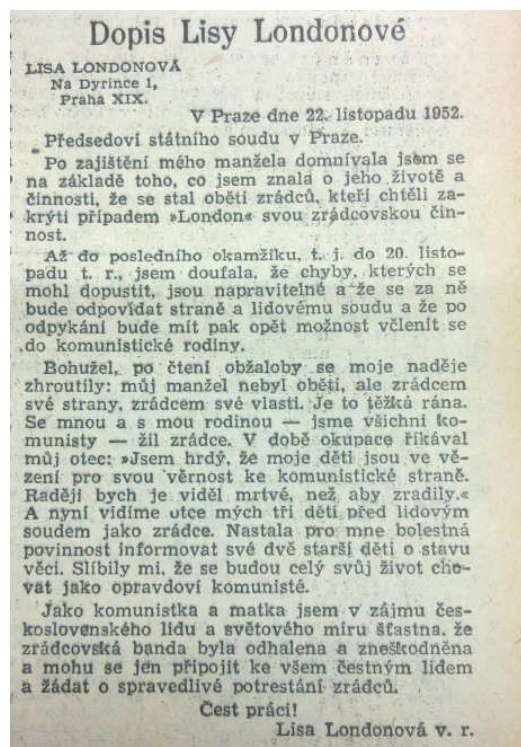
Řada rezolucí, kromě toho, že v nich občané žádali kruté tresty pro obžalované, zároveň obsahovala vizionářská provolání „lepších zítřků“. Občané se v těchto rezolucích totiž zpravidla zavazovali, že po potrestání zrádců budou ještě pilněji pracovat a socialismus dobudují i přesto, že jim v tom chtěli zrádci zabránit. Hesla jako *Zvýšeným úsilím napravíme škody napáchané zrádci, Napravíme škody napáchané bandou rozvratníků* nebo *Horníci odpovídají zrádcům zvýšenou prací*¹²⁹ měla toho být důkazem.

Snad nejhrůznějším typem rezolucí byly dopisy členů rodin obžalovaných, které obsahovaly požadavky vysokých trestů a jejich pozdější schvalování. Jedním z těchto případů byl dopis Tomáše Frejky, ve kterém požaduje nejvyšší trest pro svého otce, obžalovaného Ludvíka Frejku. Tento dopis, zasláný státnímu soudu v Praze, je důkazem toho, jak zvrácená komunistická propaganda dokázala vyvolat nenávistné pocity i v příslušnicích rodin obžalovaných a jejímu vlivu se nevyhnuli ani ti nejmenší.

„Spravedlivé potrestání zrádců“ požadovala také manželka odsouzeného Arthura Londona, která po prostudování obžaloby zjistila, že dlouhá léta vlastně nevěděla, že s její rodinou žije zrádce.

Obr. č. 12 – zdroj: Dopis Tomáše Frejky Státnímu soudu v Praze. *Svobodné slovo*, listopad 1952, roč. 8, č. 280, s. 1

Obr. č. 13 – zdroj: Dopis Lisy Londonové. *Lidová demokracie*, listopad 1952, roč. 8, č. 282, s. 3

¹²⁹ *Svobodné slovo*, rok 1952, roč. 8.

Do propagandistického vření byly vtaženy také známé kulturní osobnosti. Strůjci kampaně si nemohli dovolit, aby byla byť i jen jedna složka veřejného života vynechána. Jednou z těchto známých tváří tehdejší doby byl spisovatel Ivan Olbracht. Ve svém příspěvku do novin s názvem *Konec zrádcův* podobně jako ostatní rezoluce občanů odsuzuje záškodnickou činnost lidí „bez cti, bez charakteru, bez vlasti [...], chtivých, nemilosrdných, upjatých svými myšlenkami jen na boj o moc, na kariéry, na osobní obchody a ovšem na peníze, peníze, peníze“.¹³⁰

Někdo by mohl předpokládat, že po vynesení skutečných rozsudků v procesu sepisování nelítostných rezolucí ustane a lidé si teprve v tuto chvíli uvědomí závažnost procesu a krutost rozsudků. Pravda je ovšem taková, že po vynesení jedenácti rozsudků smrti a tří doživotních trestů českoslovenští pracující jen potvrdili své předchozí žádosti a vyjadřovali souhlas s vyšší trestů. Propagandistická mašinerie kolem procesu byla totiž natolik důsledná, že nenechala na obžalovaných ani nit suchou a vedoucí pracovníci v závodech se na popud shora již postarali o to, aby jejich zaměstnanci poslušně podepsali, co jim bylo k podpisu předloženo.

V tisku byly čtenářům předkládány nové rezoluce s hesly o schvalování rozsudků a s přísliby vyšších výkonů pracujících za zlepšení hospodářské situace Československa. Pokud se někdy našel některý odvážlivec, který si dovolil nesouhlasit s vyšší trestů, jeho názor se do tisku samozřejmě nikdy nedostal.

Obr. č. 14 – zdroj: Jednomyslně zní hněvivý hlas našeho lidu. *Rudé právo*, listopad 1952, roč. 32, č. 318, s. 1

Obr. č. 15 – zdroj: Po rozdrčení špionů a zrádců budeme ještě odhodlaněji pracovat pro šťastný život a mír. *Rudé právo*, listopad 1952, roč. 32, č. 321, s. 3

¹³⁰ Konec zrádcův. *Rudé právo*, listopad 1952, roč. 32, č. 318, s. 5

Rezoluce občanů zasílané během procesu vládě, soudu a do redakcí tisku jsou jedněmi z nejsmutnějších okolností, které provázely proces s Rudolfem Slánským. Tyto nenávislné dopisy volající po krvi a schvalující tresty pro odsouzené nejenže dokonale dokreslují charakter doby, ve které propaganda prostoupila všechny sféry veřejného života, ale zůstávají také svědky toho, kam až může dojít lidská krutost a bezohlednost.

5.4.3. Titoismus v procesu

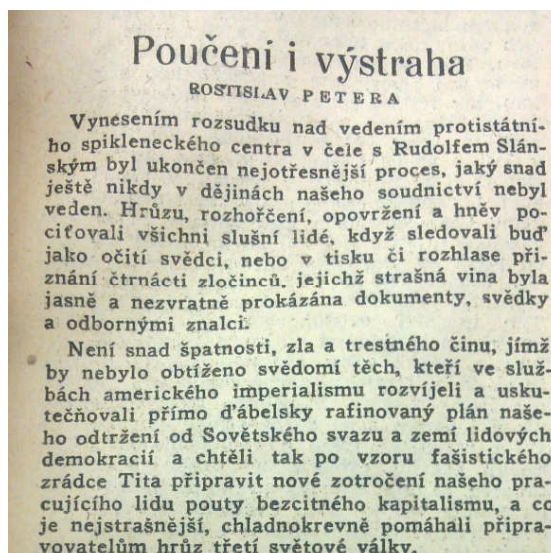
Jednou z hlavních linií procesu se stala kampaň proti jugoslávskému vůdci Josifu Brozi Titovi. Jako vůdce jediné země sovětského bloku, která se odmítla podrobit sovětskému diktátu, byl v těchto zemích nejvíce nenáviděným politikem a propagandistická kampaň proti jeho osobě dosáhla svého vrcholu právě v procesu s Rudolfem Slánským a spol.

„Krvelačný pes“ Tito se tak stal jedním z hlavních aktérů procesu, i když nebyl jeho přímým účastníkem. Každý den v průběhu procesu se v tisku objevil aspoň jeden článek, ve kterém byl některý z obžalovaných připodobňován Titovi nebo který připomínal napojení Slánského „bandy“ na jugoslávské politiky. Tehdejší periodika informovala o tom, jak chtěli spiklenci po titovském vzoru zavléci naši zemi do imperialistického tábora, jak byli v jednom šiku s fašistickými titovskými zrádci nebo že chtěli v Československu nastolit stejný režim jako v titovské Jugoslávii. Např. článek *Rudého práva* ze dne 29. listopadu 1952 zcela odhaluje „titovskou tvář Slánského bandy“. V tomto článku je čtenář seznámen s tím, že „*cíle Slánského kosmopolitních kumpánů a cíle fašisty Tita byly stejné*“¹³¹.

Také redaktor *Lidové demokracie* Rostislav Petera v článku s názvem Poučení i výstraha poukazuje na to, že se obžalovaní v procesu pokoušeli „*po vzoru fašistického zrádce Tita připravit nové zotročení našeho pracujícího lidu pouty bezcitného kapitalismu*“.¹³²

¹³¹ Titovská tvář Slánského bandy. *Rudé právo*, listopad 1952, roč. 32, č. 319, s. 1

¹³² Poučení i výstraha. *Lidová demokracie*, listopad 1952, roč. 8, č. 283, s. 2 (viz obr. č. 16)

Obr. č. 16

Jozif Broz Tito byl skutečně trnem v oku Stalinově až do jeho smrti a proto, že se znelíbil „velkému vůdci“, celý sovětský blok poslušně papouškoval nenávistná hesla na adresu Titovy osoby. Stalin nesnesl neposlušnost a dokázal to dát také patřičně najevo. Soudruzi v Československu si toho byli dobře vědomi, a proto se podle toho také zařídili. Kromě toho, že se jméno jugoslávského vůdce stále objevovalo v tisku v souvislosti s těmi nejhoršími lidskými vlastnostmi, po celou dobu procesu byl Tito také nejčastěji znázorňovanou osobou v podobě karikatury. O tom bude blíže pojednáno v kapitole Karikatura v procesu.

5.4.4. Antisemitská linie procesu

Jedním z nejzrůdnějších rysů procesu s Rudolfem Slánským a spol. byla vlna antisemitismu, kterou komunistické vedení po začátku procesu rozbouřilo. Nezastíraná nenávist k lidem židovského původu se šířila médií jako mor ve středověku. Těžko bychom tuto linii procesu odlišili od nacistické propagandy za druhé světové války. Pod rouškou tzv. „protisionismu“ plnily stránky denního tisku nenávistná hesla proti obžalovaným v procesu, kteří měli právě židovský původ. Židé jakožto pomahači amerického imperialismu a původci všeho nedobrého ve společnosti ztělesňovali v této propagandě největší nepřátele socialistického občana, a proto museli být pranýřováni a posléze odsouzeni.

V tisku si mohl čtenář přečíst titulky jako Sionismus – zbraň našich úhlavních nepřátel, Sionismus – nástroj amerických imperialistů aj. V posledním ze jmenovaných článků jeho autor čtenáře obšírným způsobem informuje o tom, kdo jsou to vlastně sionisté

a co bylo jejich úkolem.¹³³ Ani v tomto článku nelze postrádat nedůstojný postoj k obžalovaným ze strany redaktora, který se o obžalovaných vyjadřuje hesly jako např. „lokajové amerického imperialismu“, „smečka sionistů“ atd.

Kdo to jsou sionisté, jaká je jejich tvář, s níž proces definitivně strhl masku?

Sionisté jsou představiteli reakčního buržoasně nacionalistického židovského hnutí, které bylo od svého vzniku zavile nepřátelské věci lidu a pokroku. Pod rouškou židovských »nacionálních zájmů« sledují své kapitalistické třídní zájmy, zájmy čachrářské, vykořisťovatelské politiky — politiky nepřátelské celé mezinárodní dělnické třídě. V zájmu této třídní, sobecké a vydídušské politiky se organizují v mezinárodních sionistických organizacích, v jejím zájmu poslušně slouží jako nejvěrnější lokajové amerického imperialismu.

Proto se stala smečka sionistů pevnou oporou protistátního spikleneckého centra u nás, proto arcilotr Slánský se orientoval na sionistické organizace a na sionisty, úhlavní nepřátele lidu a socialismu.

Obr. č. 17

Další článek Rudého práva nás informuje o tom, jakou škodu českoslovenští sionisté způsobili ekonomice svého státu. Autor zde hovoří o konkrétní záškodnické činnosti vlastizrádců a o přesné finanční částce, o kterou měli československé socialistické hospodářství připravit: „Činností sionistických organizací a jejich agentů, směřující k soustředování majetku v jejich rukou, organizováním ilegálních sbírek a protizákonným vývozem majetku z Československa bylo naše hospodářství poškozeno nejméně o 6 miliard Kč, nehledě k nesmírným škodám politickým uvnitř i navenek.“¹³⁴

Zajímavá je také zpráva ve *Svobodném slově*, informující o schvalování procesu jedním z izraelských poslanců. Tímto politikem nebyl nikdo jiný než člen KS Izraele jistý Wilner. Ten vystoupil v izraelském parlamentu proti odsuzování československého procesu izraelskými politiky. Wilner podle redaktora listu, „[...] odhalil zákeřnost a proľhanost celé této protičeskoslovenské kampaně a dokázal zločinnou spoluúčást izraelské vlády, která – jak pravil – je nyní pod americkým vlivem.“¹³⁵ Těžko uvěřit, že jen několik málo let po holocaustu schvaluje příslušník izraelského státu, a dokonce jeho politik, nezákonný proces s občany židovského původu. To jen dokládá zřůdnost a bezohlednost komunistické ideologie pod patronátem Sovětského svazu a „velkého“ Stalina.

¹³³ Sionismus – nástroj amerických imperialistů. *Rudé právo*, listopad 1952, roč. 32, č. 318, s. 2 (Obr. č. 17)

¹³⁴ Zúčtovali jsme se zákeřným nepřítelem. *Rudé právo*, listopad 1952, roč. 32, č. 315, s. 4

¹³⁵ Izraelský poslanec Wilner potvrzuje oprávněnost pražského procesu se Slánským a spol. *Svobodné slovo*, listopad 1952, roč. 8, č. 283, s. 4

Linie titoismu a protisionismu v procesu se ve velké míře uplatnila také v dobové karikatuře, o které bude pojednáno v dalších kapitolách.

6. Karikatura jako nástroj propagandy

6.1. Vývoj karikatury

K dějinám žurnalistiky se neodmyslitelně řadí karikatura. Samotné slovo karikatura pochází z latinského slova caricare, což znamená přetížit nebo přehnat. Již z názvu tedy vyplývá, že karikatura je kritické a satirické zobrazení s výtvarnou nadsázkou a deformací. Zatímco satirická a humoristická kresba jsou více realistické, karikatura je spíše abstraktní a jednou z jejích hlavních forem je deformace.¹³⁶

Je těžké dnes dohledat prvopočátky karikatury. Většinou jsou spatřovány u Leonarda da Vinciho a jeho studií komických hlav, které podle některých již vykazují individuální rysy.¹³⁷ Svého největšího rozmachu však karikatura dosáhla v devatenáctém století a později ve století dvacátém. Také v českém prostředí našla karikatura v devatenáctém století živnou půdu, a to zejména karikatura politická. Mezi naše první karikaturisty řadíme např. Josefa Mánesa a Mikoláše Alše. V Praze se dokonce konstituoval Spolek výtvarných umělců Mánes, který dal naplno projevit fenoménu umělecké bohémy.¹³⁸

Ve století dvacátém mnozí umělci začínali právě jako karikaturisté a nejinak tomu bylo v českém prostředí. V umění karikatury vynikali např. Josef Čapek, František Kupka či Emil Filla. K našim nejznámějším karikaturistům první poloviny dvacátého století pak řadíme Františka Bidla a Františka Gellnera.

S rozvojem techniky tisku se vyvíjela také podoba karikatury a tak se zrodila karikatura moderní. Moderní karikatura má své těžiště v hyperbole, zdůrazňující nějaký nápadný tvar nebo komickou situaci. U karikatury musí být zhuštění a zvýraznění obzvlášť nápadné, přesahující všechny ostatní vlastnosti. Karikaturista hledá náměty ve svém nejbližším okolí, ale vyzdvihuje vždy něco nápadného, co bije do očí.¹³⁹

Karikaturní umění vychází z potřeb dne, zachycuje proměny doby, řídí se zákonem poptávky, která je nelítostná a krutá.¹⁴⁰ Karikatura se musí vždy vyjadřovat k aktuálním

¹³⁶ CHROBÁK, O. *V okovech smíchu*. Praha: Gallery, 2006. ISBN 80-86010-98-8. s. 8

¹³⁷ Tamtéž

¹³⁸ Tamtéž, s. 9

¹³⁹ PYTLÍK, R. *Fenomenologie humoru aneb Jak filozofovat smíchem*. Praha, Emporius, 2000. ISBN 80-86346-04-8. s. 74-75

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 81

tématům, jinak její význam upadá. V tomto smyslu nad ostatními typy karikatury vždy dominovala karikatura politická. Ta v Československu zažila svůj nebyvalý rozmach v době po první světové válce, v době svobody a euforie z nově vzniklého samostatného státu, kdy umělci (Čapek aj.) uveřejňovali svá díla především v Lidových novinách.

Po druhé světové válce došlo k dalšímu rozvoji karikatury, která však po únoru 1948 zásadně mění svůj charakter. Československo jakožto země východního bloku musela politiku i umění podřídít potřebám a ideologii Sovětského svazu. Propaganda třídního boje prostupuje celou společnost a do seznamu svých nástrojů zařazuje také karikaturu. Jednoduchou, stručnou a výstižnou formu vyjádření, která je dostupná a pochopitelná pro všechny. V silně tendenční publikaci z roku 1963 s názvem *Karikatura bojující* její autor, tehdejší výtvarný kritik Miroslav Klivar, poznamenává, že dokonce není nepolitické karikatury a že, „*Pokroková karikatura se bije za ideály pracujícího světa.*“¹⁴¹ Především na stránkách Rudého práva a časopisu Dikobraz nachází čtenář té doby karikaturní podoby odpůrců režimu, kulaků, amerických imperialistů, zrádného Tita a později také karikatury s námětem sionismu. Obě tato periodika našla svůj vzor v sovětském karikaturním listu *Krokodil* a jeho předním karikaturistovi Borisi Jefimovovi. V některých číslech *Rudého práva* či *Dikobrazu* se čtenář mohl setkat s otištěnými karikaturami právě z tohoto sovětského periodika.

6.1.1. Karikatura začátku 50. let v tisku

Náměty karikatur v temných 50. letech byly totožné s obecnými náměty propagandy. Terči karikatury byli třídní nepřátelé jako američtí imperialisté, příslušníci církve a především zrádce velkého Stalina jugoslávský vůdce Josif Broz Tito. Úkolem karikatury této doby bylo zesměšnit třídního nepřítele, ukázat čtenáři jeho nelidskou tvář a prozradit jeho nekalé praktiky. V karikatuře se autor vždy zaměřil právě na některý z dominantních rysů dané osoby, který chtěl vyzdvihnout, nebo na některou vlastnost, která u něj měla být kritizována.

Karikatury zesměšňující příslušníky církve měly poukázat hlavně na to, jak kněží ve skutečnosti neslouží Bohu, ale svůj úřad vykonávají pro peníze. Vedle toho měli být samozřejmě také napojeni na místa amerických imperialistů. Na níže otištěné karikatuře je znázorněn kněz, který si za svůj úřad přišel k evidentně velkému obnosu v amerických dolarech a na jehož tváři jsou jasně rozpoznatelné rysy člověka pouze záporných

¹⁴¹ KLIVAR, M. *Karikatura bojující*. Praha : NČSVU, 1963. s. 8

vlastností. Na jednom z předmětů, které drží v levé ruce ve tvaru kříže, je jasně viditelný nápis MOR. To svědčí o dalším z mnoha obvinění, kterým čelila církev v době komunistického režimu.

Obr. č. 18 – zdroj: Ve znamení kříže. *Dikobraz*, říjen 1952, roč. 8, č. 41

Další nejčastější karikaturou byli samotní američtí imperialisté nebo něco, co s nimi bylo spojováno. Na níže znázorněných karikaturách jsou zesměšňovány rysy Američanů jako: zbrojení, válkychtivost, spolupráce s nacisty, věznění „pokrokových“ (myšleno komunistických) pracovníků, spolupráce s vůdcem španělských fašistů Francem atd.

Obr. č. 19 – zdroj: Americký volební triumf; Na stráži kultury. *Dikobraz*, říjen 1952, roč. 8, č. 40

Obr. č. 20 – zdroj:
Dikobraz, říjen 1952, roč. 8, č. 40

Obr. č. 21 – zdroj: S jídlem roste apetit.
Rudé právo, červenec 1951, roč. 31, č. 177, s. 3

V karikatuře „Washingtonská kachna“ je kritizována údajně klamná mírová politika USA.

Obr. č. 22 – zdroj: Washingtonská kachna. *Rudé právo*, listopad 1951, roč. 31, č. 281, s. 3

Některé z těchto karikatur, otištěné v československých periodikách, byly převzaté ze sovětských listů např. *Trud* či *Izvestija*. Jen jejich popisky byly přeloženy do českého

jazyka. Československému čtenáři tak muselo být jasné, že domácí tisk pouze následuje příkladu svého Velkého bratra Sovětského svazu.

Tím, kdo se však stával nejčastěji obětí komunistické karikatury na začátku 50. let minulého století, byl nenáviděný Tito. Jeho zpodobnění pomocí karikatury muselo být co nejsměšnější a zároveň nejzrůdnější. Zvláště v karikaturách této politické osobnosti se snoubily právě směšnost, ošklivost a zrůdnost takovým způsobem, aby recipient mohl snadno rozpoznat, že se jedná o člověka těch nejhorších vlastností. Tito byl znázorňován jako poskok imperialistů, spekulant na válku, zaprodanec amerických dolarů, jako prašivý pes bez lidských vlastností. Následující karikatury jsou jistě dosti výmluvné.

Obr. č. 23 – zdroj: Řekni, hade, co všechno dostáváš? cestou... *Rudé právo*, červenec 1951, roč. 31, č. 172, s. 4

Obr. č. 24 – zdroj: Tito: jdu svou osobitou Rudé právo, listopad 1951, roč. 31, č. 279, s. 3

Vztahy mezi Stalinem a Josifem Brozem Titem byly v prvních letech roztržky skutečně vyhocené a Stalin použil všechny prostředky (včetně karikatury) k tomu, aby

svého nepřítele degradoval v očích lidstva a co nejvíce zesměšnil. Nakolik se mu to díky této zuřivé propagandistické kampani podařilo, je otázka k dalšímu bádání. Pravdou však zůstává, že nelítostný hon na Tita začal pomalu ustávat až po Stalinově smrti v roce 1953.

6.2. Karikatura v procesu s Rudolfem Slánským a spol.

Propagandistická kampaň v procesu s Rudolfem Slánským a spol. byla jednou z největších mediálních kampaní éry komunismu a snad jednou z největších v dějinách Československa vůbec. Není proto divu, že jako nástroj propagandy v ní byly využity všechny tehdy známé mediální prostředky. Tisk, rozhlas, vývěsní plakáty, závodní agitace, pobídky k nenávisným rezolucím občanů a v neposlední řadě také nám již známý nástroj propagandy – karikatura. Strůjci procesu ze všeho nejvíce potřebovali obžalované v procesu očernit, poukázat na ně jako na největší zrádce a stvůry, které plánovaly velezradu, a proto si nezaslouží ani kouska soucitu. K tomuto účelu vedle záštiplných novinových titulků a otištěných rezolucí pracujících nejlépe posloužila právě karikatura – jednoduché, výstižné, jasné, zesměšňující ztvárnění dané osoby.

První karikatura, která se objevila v tisku během procesu, znázorňuje Slánského jako sluhu amerických imperialistů, který se chtěl stát jejich maršálem. Lebka se zkříženými hnáty na jeho vojenské čepici vypovídá o jeho válečných záměrech. Z knih nakreslených na stole je patrné, jaká četba měla být Slánskému vzorem a měšec peněz na ní, jaká odměna Slánského za jeho počínání čekala. Ironický a nevkusný název karikatury „Tak chtěl viset...“ odkazuje na výsledek procesu samotného.

Obr. č. 25 – zdroj: Tak chtěl viset... *Dikobraz*, prosinec 1952, roč. 8, č. 49

Další dvě karikatury ze stejného čísla *Dikobrazu* zobrazují jugoslávského vůdce Tita, pod jehož hlavičkou mělo protistátní spiklenecké centrum v Československu působit. Na obou karikaturách je patrné, jak je Tito zděšen zprávou o rozsudku nad generálním tajemníkem KSČ. Přesto je však mezi oběma karikaturami zásadní rozdíl. Zatímco jedna z karikatur předkládá Tita ještě jako osobu „podobnou“ člověku, i když s nápadnými rysy ošklivosti ve tváři, o druhé z karikatur už tohle říct nemůžeme. Ta totiž zobrazuje jugoslávského vůdce jako jakousi zelenou příšeru se třemi zuby, jejíž podoba je již člověku vzdálená. Usedavý pláč tohoto stvoření ještě umocňuje zesměšnění zobrazené osoby. Na této karikatuře si ještě všimněme tapety v pozadí s motivem amerického dolaru a Slánského zpodobnění jako krysy.

Obr. č. 26 – zdroj: „Je to marné – Československo nebude druhou Jugoslavií.“ *Dikobraz*, prosinec 1952, roč. 8, č. 49

Obr. č. 27 – zdroj: Tito: „Co že mne dneska ten límeček tak škrtí?“ Tamtéž

Následující karikatury byly umístěny na úvodní stránku jednoho z čísel časopisu *Dikobraz*. Na první kresbě je čtenáři předložen socialistický pracovník, který ve své „železné“ pěsti svírá usvědčeného generálního tajemníka, který si nese v kapse svého patrona Tita. Druhá karikatura byla na úvodní stránce umístěna v pozici pod první kresbou a je na ní patrné klubko zmijí, které se svíjí pro změnu pod podrážkou dělníkovy boty. Tyto zmije měly alegorizovat Slánského spolupracovníky. V pozici obou kreseb nad sebou

je patrné, jak Tito své zmije krmí jakousi potravou a Slánský jim sype zlatáky. Celý výjev je titulován popiskem: „*Jedna rána – dva se po ní svíjí: majitel i jeho klubko zmijí.*“ Výstižné zachycení toho, jak pracující třída opět jednou „vyhrála“ nad imperialistickými zrádci a špiony.

Obr. č. 28, 29 – zdroj: *Jedna rána – dva se po ní svíjí: majitel i jeho klubko zmijí. Dikobraz*, prosinec 1952, roč. 8, č. 49

V prvních dnech po vynesení rozsudků plnila především stránky hlavního stranického tisku Rudého práva hesla o schvalování výše trestů a o příslibech rychlejšího dobudování socialismu zrádcům navzdory. Toto stranické periodikum se vyznačovalo především rádobou seriózními titulky a zprávami, ale čas od času se i zde objevila karikatura. Následující karikatura, otištěná právě v tomto listu, ukazuje Slánského opět v ruce jednoho ze socialistických dělníků. Z tohoto sevření se svou „loutku“ pokouší zachránit trojice jakýchsi nehezkých postaviček. Podle popisku u karikatury se mělo jednat o členy vojenských výzvědných služeb USA a jiných imperialistických států. Jedna postava, podle jiných nám již známých karikaturních ztvárnění této osoby, zřejmě představuje Josifa Broze Tita s odznáčky s hákovým křížem. Stejně tak se může ale jednat o kteréhokoli jiného příslušníka některého z imperialistických států. Druhá postava má oproti ostatním dvěma nápadně velký nos a nezvykle husté obočí, což byly charakteristické znaky pro karikování osob židovského původu. Na tomto zobrazení se jasně promítá antisemitská linie procesu. Kromě těchto prvotních rysů má postava také zvířecí atributy – velké drápy na ruce a dlouhé zuby. Ostatně všechny postavy na obrázku jsou zobrazeny jako jakési lidské „bestie“.

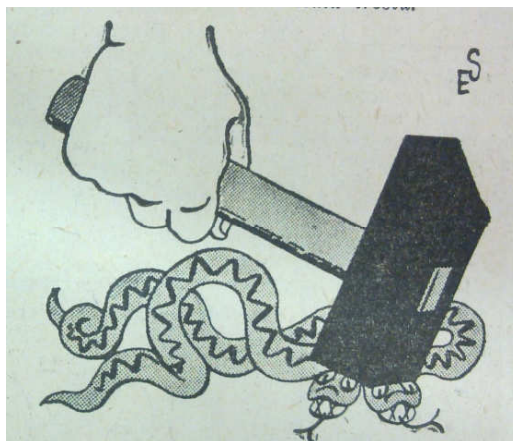

Tato karikatura není původní, ale je převzata z listu „Za trvalý mír, za lidovou demokracii“, který se vyznačoval, podobně jako časopis Dikobraz, tištěním karikaturních politických kreseb.

Obr. č. 30 – zdroj: Dopadení při činu. *Rudé právo*, listopad 1952, roč. 32, č. 319, s. 4

S karikaturou či s obrazovou kresbou bylo možné se v 50. letech setkat i na stránkách jiných periodik, i když velmi zřídka. Např. v jednom čísle *Světa práce* byl otištěn článek s názvem „Tři Frankové“, který doprovází právě kresba podobná karikatuře. Autor článku v něm poukazuje na fakt, že v Norimberském procesu byli odsouzeni dva nacističtí zločinci se jménem Frank – Hans Frank a v českém prostředí nechvalně známý Karl Hermann Frank. Krátce na to, jak zmiňuje autor, je v Československu souzen další zrádce se stejným jménem. Jedná se o obžalovaného v procesu s Rudolfem Slánským Josefa Franka, Slánského bývalého tajemníka. Na kresbě, která článek doprovází, je znázorněn nám již známý výjev zmijí. Zde se však jedná pouze o dvě zmije, které jsou utlučeny kladivem dělnické třídy. Které dva Franky měly zmije představovat, autor článku nezmiňuje.

Obr. č. 31 – zdroj: Tři Frankové. *Svět práce*, prosinec 1952, roč. 2, č. 49, s. 3

Obžalovaní v procesu byli jako nelidská stvoření zobrazováni často. Jak již bylo zmíněno výše, propaganda se tak snažila odlidstit jejich osobnost a navodit tak u běžného občana dojem, že si tyto bytosti nezaslouží žádné lidské zacházení a sebemenší soucit. Karikatura tohoto charakteru byla vytištěna také v jednom z čísel časopisu *Dikobraz*. Odsouzcenci jsou na ní zobrazeni jako lité bestie, kterým spadly masky věrných straníků. Na řetězu je přitom drží v pozadí znázorněné dvě postavy, které představují příslušníka americké armády a opět nám již důvěrně známého Tita. Všimněme si také srsti, která pokrývá jejich těla – pro pozorovatele poukázání na to, že se již nejedná o lidi. Nad nimi se ještě jako varovný stín tyčí jakási tmavá obluda, ztělesňující americký imperialismus.

Obr. č. 32 – zdroj: Spadly masky. *Dikobraz*, prosinec 1952, roč. 8, č. 49

V dalším čísle stejného periodika se tehdejší čtenář setkal s karikaturou, která odsouzcencům opět sebrala lidskou podobu. V tomto případě však kreslíř zvolil jedno zvíře,

keré představuje všechny obžalované v procesu. Jedná se o obří chobotnici, která se přisála na „lodní šroub“ socialistické společnosti. Podle propagandistické symboliky její hlava představovala zároveň „hlavu spiknutí“ Slánského a chapadla jednotlivce z jeho skupiny. Uvědomělý a bdělý lodivod ji však včas objevil a odstranil. Socialismus v Československu tak byl zachráněn.

Obr. č. 33 – zdroj: „Tak tehle netvor se nám přisál na lodní šroub...!“ *Dikobraz*, prosinec 1952, roč. 8, č. 50

V další karikatuře si stejný kreslíř vystačil se zvířecí podobou většiny obžalovaných a lidskou podobu ponechal aspoň Slánskému. Je na ní znázorněn jako krysař, který vábí své „krysy“ do záhuby. Jak nám však napovídají verše pod oběma kresbami, sám krysař na své podlé chování doplatil. Aby se recipient nemohl zmýlit v poznávání jednotlivých krys, karikaturista mu je pro jistotu popsal. Jasně znázorněné jsou také atributy, kterými bývalého generálního tajemníka obdařila tehdejší propaganda – zrada, špionáž, vlastní cestou, zpět ke kapitalismu. Nápadné jsou na kresbě také typické znaky antisemitismu, jimiž jsou zvýrazněné části krysařova obličeje – velký nos, uši, husté obočí.

Obr. č. 34, 35 – zdroj: *Dikobraz*, prosinec 1952, roč. 8, č. 51

6.3. Kde jsou hranice komična?

Karikatura bezesporu patří mezi útvary, které nelze v moderní žurnalistice opomenout. Otázkou však zůstává, zda i tento literární styl, jehož úkolem je kritizovat a zesměšňovat, má své pomyslné hranice. Karikatura v době komunistického režimu v Československu přerostla do takových rozměrů, že zde o žádných hranicích humoru nelze hovořit. Její nástroje byly natolik radikální a přemrštěné, že se i otrlý humorista a komik musí při pohledu na ni zarazit.

V propagandistické kampani v procesu s Rudolfem Slánským a jeho domnělou skupinou spolupracovníků se kritický tón politické karikatury vyšplhal do závratných výšin. Obžalovaní v procesu v ní byli zobrazováni jako snad ta nejhorší stvoření, která kdy spatřila světlo světa. V tomto případě už nelze o karikatuře hovořit jako o humorné kresbě, protože převážná většina těchto výtvorů budí spíše odpor. Lidství jejich obětí bylo těmito kresbami dehonestováno a o lidské důstojnosti zde nemůže být ani řeč. Stejně jako vykonstruovaná obvinění odsouzených v procesu neznala hranice, tak tisková kampaň, která proces provázela, včetně karikaturních ztvárnění, se nezastavila před ničím. Jednalo se o jedno z největších morálních selhání československé společnosti.

Při pohledu na politickou karikaturu z období procesu tedy vyvstává otázka, do jaké míry je humor ještě humorem. Tuto otázku v historii snad ještě nikdo uspokojivě nezodpověděl, a proto nezbyvá, než se spoléhat na morální vyspělost autorů podobných kreseb, aby se podobný mediální „případ Slánský“ v historii neopakoval.

7. Didaktická aplikace tématu

Ve vyučování dějepisu na základních a středních školách panuje všeobecný trend, že se moderní dějiny vyučují velmi málo. Děje se tak většinou proto, že daný učitel preferuje např. jiné historické téma nebo, že už „tam je moc politiky“ nebo se zkrátka argumentuje, že „se to nestihlo“. A přitom právě povědomí o nejnovějších dějinách může žákovi pomoci lépe pochopit dobu současnou, která těží z dob nedávno minulých. Zářným příkladem toho je např. polistopadová generace lidí, kteří zažili éru socialismu a v častých případech v nich přetrvává tendence ke zpátečnictví, neangažovanost neboli známějším termínem „čecháčkovství“.

Žáci by tedy měli na základě studia moderních dějin pochopit příčinu politických a sociálních změn v průběhu 20. století a nepřebírat určité tendence v jednání

předlistopadové generace. A právě správným přístupem kompetentního pedagoga se to může podařit.

V současné době se zkvalitněním výuky dějin 20. století zabývá vzdělávací portál *moderni-dejiny.cz*, který tak reagoval na časté stížnosti učitelů, kteří postrádali kvalitní výukové materiály pro výuku dějin 20. století. Učitel může na tomto portále získávat metodické i pramenné materiály, diskutovat na daná témata, hodnotit je a spoluvytvářet nová. Pedagogové zde najdou vše potřebné k dané problematice – pracovní listy, prezentace v powerpointu, fotogalerie, historické ministudie a další potřebné podklady k výuce.¹⁴² Tento portál hodnotíme jako velice přínosný a zdařilý projekt na pomoc učitelům dějepisu jak základních tak středních škol.

Zvláštní kapitolou ve výuce novějších dějin jsou politické procesy s odpůrci komunistického režimu. Tato významná kapitola československých dějin se ve školách často jen odbyde konstatováním, že nějaké politické procesy byly. Jak už bylo uvedeno výše, více se prostě nestihne. Přitom právě politické procesy 50. let určovaly charakter celé této dekády 20. století, která byla obdobím strachu a zoufalství většiny obyvatel a mělo by se jim proto věnovat více pozornosti. V učebnici pro 9. ročník základní školy nakladatelství SPN je politickým procesům věnována pouze část kapitoly s minimálním ikonickým textem.¹⁴³ Aspoň větší množství dobových fotografií by v žákovi evokovalo větší míru sugesce a prožitek z probíraného tématu. V pracovním sešitě stejného nakladatelství jsou politickým procesům věnovány pouze dvě otázky. V jedné z nich je úkolem žáka vysvětlit rozdíl mezi procesem s Horákovou a se Slánským a zadání druhé otázky spočívá v hledání informací o osudu Josefa Berana, Vlada Clementise a generála Heliodora Píky v encyklopediích. Tento z našeho pohledu nedostatečný počet otázek k danému tématu částečně vyvažuje úkol následující, ve kterém mají žáci mimo jiné vysvětlit pojmy „justiční vražda“ a „zinscenovaný politický proces“.¹⁴⁴ Další výukový materiál pak musí učitel vyhledat v jiných zdrojích. Zde může dobře posloužit právě metodický portál pro učitele *moderni-dejiny.cz*.

Při výkladu o politických procesech 50. let by měl učitel pracovat hlavně s dobovými prameny, které jsou v rámci nejnovějších dějin celkem přístupné a především s historickým obrazovým materiálem. Jako školský historický obrazový pramen z tohoto

¹⁴² Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/>

¹⁴³ KUKLÍK, J., KOCIAN, J. *Dějepis pro 9. ročník – nejnovější dějiny*. Praha: SPN, 2002. ISBN 80-7235-077-3. s. 110

¹⁴⁴ PARKAN, F. a kol. *Dějepis 9 – nejnovější dějiny – pracovní sešit*. Praha, SPN, 2009. ISBN 978-80-7235-429-0. s. 33

období dobře poslouží právě dobový tisk a karikatura. Tato dvě média napomáhají zapamatování si historických souvislostí mnohem lépe než tradiční výklad. S interpretací dobového článku počítá i řada učebnic *Moderní dějiny pro střední školy*. V učebnici je uvedena ukázka jedné z rezolucí občanů uveřejněných v tisku, ve které občané žádají přísné potrestání členů „zrádcovské skupiny“ Milady Horákové. V průvodci pro učitele je uvedeno možné řešení práce s tímto textem: „*Rezoluce využívá vyhocený tón, otevřeně napadá účastníky procesu, používá expresivních výrazů („zaproductanci“ aj.), argumentuje ve shodě s oficiální ideologií KSČ a ve shodě s oficiální interpretací dějin první republiky (a to včetně oficiálně užívaných termínů). [...] šlo o organizované, povinné vyjádření nenávisti, která byla ve veřejnosti živena oficiální propagandou.*“¹⁴⁵ Podobné úkoly autorka považuje za velmi přínosné pro pochopení doby a mašinerie samotných politických procesů, přičemž by bylo na místě je aplikovat nejen na středních školách, ale už na základních.

Jako didaktickou aplikaci tématu *politický proces s Rudolfem Slánským a spol.* lze taktéž použít novinový článek.

- Didaktická aplikace 1- článek periodického tisku:

Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským

PRAHA 23. listopadu (RP) — V neděli dopoledne pokračoval před státním soudem v Praze proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským výslechem svědků k činnosti obžalovaného Ludvíka Frejky. Odchovanec Baťovské kapitalistické školy, konfident gestapa Ivan Holý ve své svědecké výpovědi popsal škůdcovskou činnost obviněného Frejky v našem hospodářství. O zločinné činnosti obžalovaného Frejky při prosazování nepřátelských, především sionistických živlů na důležitá místa ve státních a hospodář-

ských orgánech vypovídali jako svědci spoluúčastníci spiklenecké bandy Bedřich Hájek (Karpel), bývalý zástupce vedoucího kádrového oddělení ÚV KSČ, a bývalý kádrový referent národohospodářské komise při ÚV KSČ Vojtěch Jančík (Jung). Jejich výpovědi v plném rozsahu dotvrdily obrovské škody, napáchané spiklencem Frejkou, zejména na hospodářském úseku.

Poté pokračovalo přelíčení výslechem dalšího obžalovaného Josefa Franka, bývalého zástupce generálního tajemníka KSČ. Josef Frank, starý válečný zločinec, ve své vý-

¹⁴⁵ DVOŘÁK, J. a kol. *Moderní dějiny pro střední školy – průvodce pro učitele*. Brno, Didaktis, 2015. ISBN 978-80-7358-225-8. s. 68

Možné řešení práce s textem:

- 1) Jakým způsobem se článek vyjadřuje o obžalovaných? Je zde uplatněna tzv. presumpce nevinny?
- 2) Najdi v článku ideologické znevážení dějin první republiky.
- 3) Vyhledej v článku expresivní výrazy, podtrhující negativistický pohled na obžalované.
- 4) Jak se v článku uplatnil antisemitismus?
- 5) Jakým způsobem je vylíčena činnost obžalovaných za války?

Edukační cíl: Žák na základě dobového článku rozpozná prostředky propagandy 50. let, dokáže je v textu vyhledat a vysvětlit účel jejich použití.

- Didaktická aplikace 2 - rezoluce občanů:

Celou zemí zní hlas nenávisti a opovržení k bandě špiónů a zrádců

»My, zaměstnanci n. p. Buzuluk v Komárově u Hořovic, vítáme rozhodnutí o přikročení k soudnímu líčení a budeme bedlivě sledovat celý průběh« — píše m. j. ve své resoluci zaměstnanci závodu Buzuluk, kteří vyvolali v celé republice vlastenecké hnutí za dřívější splnění plánu čtvrtého roku pětiletky na počest 35. výročí Října. »Ještě intenzivnější práci budeme odstraňovat škody, které napáchala tato zrádná skupina. Svůj závazek splníme, a tím zasadíme další ránu vrahům dělnické třídy. Žádáme nejpřísnější potrestání všech, kteří jsou na záškodnické akci zúčastněni. Ne-dáme si rušit budování socialismu v naší vlasti žádnými trockistickými bandami.«

Možné řešení práce s textem:

- 1) Jak jsou v textu označováni obžalovaní?
- 2) Jaké řešení mají pracující k nápravě škod údajně napáchaných obžalovanými?
K čemu se zavazují?
- 3) Odhadněte, jaký dopad mohly mít rezoluce na samotný průběh procesu?
- 4) Jak na vás rezoluce působí? Co mohlo pracující dohnat k jejich sepisování?

Edukační cíl: Žák rozluští souvislost mezi názory pracujících a oficiální propagandou – tyto názory měly hesla propagandy potvrdit. Žák rozpozná, že obžalovaní v procesu měli být veřejnosti představeni jako zcela záporné osoby.

- Didaktická aplikace 3 - karikatura:

Karikatura jako zdroj paměti událostí dobře poslouží také v hodinách dějepisu. Žákovi jinou a poutavou formou zprostředkuje mentalitu a atmosféru doby, v níž vznikla. Na základě typických rysů karikatury 50. let může žák rozpoznat, kterých prostředků karikatura v té době používala k zesměšnění své oběti.

JE TO MARNÉ – ČESKOSLOVENSKO NEBUDE DRUHOU JUGOSLÁVIÍ

TITO: „CO ŽE MNE DNESKA TEN LÍMEČEK TAK ŠKRTÍ?“

Možné řešení práce s karikaturou:

- 1) Kdo je zobrazen na obou karikaturách? Jak jste to poznali?
- 2) Co mají postavy na sobě?
- 3) Jsou postavy nakreslené realisticky?
- 4) Jak je na první karikatuře zobrazen Slánský?
- 5) Jakým způsobem autor přehání? Vysvětlete pomocí obrázku.
- 6) Jsou postavy na karikatuře znázorněny v pozitivním nebo negativním světle?
- 7) Jak se liší zobrazení dané osoby na obou karikaturách?
- 8) Co je zobrazeno na první kresbě v pozadí?
- 9) Jaký význam mají texty ke karikaturám?
- 10) Jaký je postoj karikaturisty k danému problému?
- 11) Dosáhla karikatura svého záměru?
- 12) Změnila tato karikatura váš postoj k této problematice či osobě. Pokud ano tak jak?

Edukační cíl: Žák pomocí historického obrazového materiálu – karikatury – rozpozná danou historickou problematiku. Dokáže interpretovat prostředky karikaturisty, které byly v souladu s dobovou propagandou.

Použití analýzy dobového článku, otištěné rezoluce či karikatury ve školské výuce dějepisu spadá do tematického celku moderní dějiny (či nejnovější dějiny) v 9. ročníku základní školy. Tato didaktická aplikace napomáhá rozvíjení komunikativní, sociální a personální kompetence a využívá průřezové téma mediální výchova.

Někteří z horlivějších žáků by si v rámci problematiky karikatury v komunistickém Československu mohli také prolistovat knihu Jiřího Pernese s názvem *Dějiny Československa očima Dikobrazu*. Tato publikace mapuje éru působení tohoto periodika na československé scéně v období 1945-1990 a žák se v ní může snadným způsobem seznámit s celou škálou karikatur, které byly v Dikobrazu za tuto dobu otištěny. Sám autor v úvodu knihy píše: „Právě pro citový náboj, který je v karikatuře obsažen, bývala často využívána v politickém boji a nezřídka dokázala svým autorům velmi účinně posloužit. Proto se z politické karikatury badatel může dozvědět mnohem více než z dlouhých stran méně výstižného popisu.“¹⁴⁶ Stejně jako badatel může z karikatury vytěžit důležité informace, tak pro žáka základní školy může být tato forma vyučování prospěšnější než pouhá teorie.

---

¹⁴⁶ PERNES, J. *Dějiny Československa očima Dikobrazu 1945-1990*. Brno: BARRISTER & Principal, 2003. ISBN 80-85947-89-7. s. 5

8. Závěr

Proces s „vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským“ bude již navždy černou skvrnou v dějinách Československa. Jedná se o historickou událost, která představuje velké selhání československého národa – politické i morální. Propagandistická kampaň, která rozvířila vlny nenávisti v celé tehdejší společnosti, si nezdala s propagandou nacistického Německa. V tisku se objevovaly titulky s požadavky o nejpřísnější tresty pro zrádce. Obžalovaní v procesu nemohli očekávat v této propagandistické vřavě nejmenší soucit.

Právě způsob, kterým se tehdejší komunistická zvláště snažila veřejně pošpinit své bývalé členy, byl předmětem této diplomové práce. Autorka se v práci zaměřila na analýzu tiskových článků, zveřejněných rezolucí občanů a na rozbor karikaturních kreseb, ztělesňujících osoby spojené s procesem. Na příkladu těchto prostředků propagandy bylo nastíněno, jakým způsobem komunistická moc ovlivňovala masu.

V teoretických částech práce autorka pracovala s odbornými monografiemi, které se zabývají příslušnými tématy. Hlavními zdroji, jak je uvedeno již v úvodu, byla díla Karla Kaplana a Jiřího Pernese. Informace o průběhu procesu byly čerpány z dobové monografie *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*. V případě této monografie se jedná o velice tendenční zdroj, na který bylo nutno nahlížet s rezervou a informace z něj získané ověřovat pomocí odborných publikací. Pro pochopení mašinerie politického procesu 50. let je to však dílo stěžejní.

Ústředním bodem práce byla reflexe prostředků propagandistické kampaně kolem procesu - tiskových článků a karikatury. Jako zdroj těchto materiálů posloužily fyzické exempláře dobových tiskovin, které jsou k dispozici ve studovně Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje. Pro potřeby práce byly nejdůležitější články a karikatury zkopírovány a použity v diplomové práci. Stěžejním zdrojem propagandistických článků k procesu byl stranický tisk *Rudé právo* a karikaturní kresby byly nejvíce zastoupeny v satirickém časopise *Dikobraz*. Práce s periodickým tiskem byla při zpracování práce časově i metodicky nejnáročnější a autorka jí věnovala nejvíce energie. Řada článků je v práci taktéž otištěna, jako nejvýmluvnější příklad „šílenství“ 50. let a procesu samotného. V kapitole zabývající se karikaturou autorce jako zdroj inspirace posloužila diplomová práce Martina Boja *Humor lepších zítřků*.

V didaktické aplikaci tématu autorka vypíchlá některé školské učebnice, které se zabývají tématem moderních dějin a částečně analyzovala kapitoly týkající se politických

procesů. Didaktické aplikaci nebyl v práci věnován příliš velký prostor, tuto záležitost by bylo možné rozšířit v další práci, která by se přímo didaktickou aplikací zabývala. V kapitole byly uvedeny také některé internetové zdroje na pomoc učitelům při výuce moderních dějin. Dále autorka zařadila některé návrhy školské práce s dobovým tiskem a karikaturou.

Diplomová práce byla kompilací a rozbořem některých dobových článků a karikatury z dob procesu s Rudolfem Slánským a spol. Zvláště v dnešní době bychom neměli zapomínat, jakým způsobem média ovlivňují naše každodenní životy a připomenout si, že tomu tak v podobné míře bylo i v 50. letech 20. století v komunistickém Československu. Řadový občan by měl být schopen v médiích rozpoznat, kdy se jedná o neutrální informaci a kdy má být naopak manipulován. Manipulace v tisku 50. let byla zcela evidentní (viz práce).

Na fenomén politické karikatury dodnes existují rozporuplné názory. Je těžké stanovit hranici mezi tím, co ještě můžeme považovat za směšné a co už se nachází na hranici slušnosti a morálnosti. Vzpomeňme jen na události ve Francii z ledna 2015, kdy do redakce francouzského satirického týdeníku *Charlie Hebdo* vpadli útočníci a zabili dvanáct lidí. Tento časopis se proslavil karikaturami proroka Mohameda, a proto byl na jeho redakci spáchán teroristický útok muslimskými radikály. Až do událostí listopadu 2015 – teroristických útoků v Paříži - se hovořilo o tom, že to byl nejhorší teroristický útok ve Francii za desítky let. Opět zde tedy vyvstává otázka: Je nutné druhé zesměšňovat, a jaká rizika z toho mohou plynout?

I dnes je nutné si neustále připomínat, co je to vlastně lidská důstojnost a kdy se v médiích objevují články, které s ní již nemají nic společného. Na příkladu propagandistické kampaně kolem procesu s Rudolfem Slánským je zřejmé, kam až moc médií může zajít. I v dnešní době je třeba mít stále oči otevřené a zachovat si vlastní zdravý úsudek ohledně událostí, které se ve společnosti dějí.

9. Resumé

The work dealt with political trial with Rudolf Slansky. The causes, continuance and entails of this political trial were described in the text. The important circumstance of trial was huge propagandistic campaign that went along with this trial. Part of a political

campaign in the trial with Rudolf Slansky et al. was also a means of political cartoons. Its aim was indicted in the process ridicule and degrade the level of traitors and servants of the West. This phenomenon is at work also analyzed through contemporary cartoons.

10. Seznam použité literatury a pramenů

Seznam literatury:

1. ARON, R. *Demokracie a totalitarismus*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-7108-064-0.
2. FORMÁNKOVÁ, P. – KOURA, P. *Žádáme trest smrti! : propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.* 1. vyd. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. ISBN 978-80-87211-03-8
3. CHROBÁK, O. *V okovech smíchu*. Praha: Gallery, 2006. ISBN 80-86010-98-8. s. 8
4. JECH, K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-902-7
5. KAPLAN, K. *Největší politický proces "M. Horáková a spol."* 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1995. ISBN 80-85270-48-X
6. KAPLAN, K. *Nekrvavá revoluce*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0145-8
7. KAPLAN, K. *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0269-1
8. KAPLAN, K. - KOSATÍK, P. *Gottwaldovi muži*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-616-9
9. KAPLAN, K. - PALEČEK, P. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2008. ISBN 978-80-7364-049-1
10. KLIVAR, M. *Karikatura bojující*. Praha : NČSVU, 1963.
11. *László Rajk a jeho společníci před lidovým soudem*. Knihovna aktualit světových rozhledů, 1949.
12. PERNES, J. *Dějiny Československa očima Dikobrazu 1945-1990*. Brno: BARRISTER & Principal, 2003. ISBN 80-85947-89-7.
13. PERNES, J. *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008. ISBN 978-80-7325-154-3
14. PERNES, J. - FOITZIK, J. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský" : sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve*

- dnech 14. - 16. dubna 2003 v Praze.* Brno: Prius, 2005. ISBN 80-7285-053-9 (brož.)
15. *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským.* 1. vyd. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1953. ISBN neuvedeno
  16. PYTLÍK, R. *Fenomenologie humoru aneb Jak filozofovat smíchem.* Praha, Emporius, 2000. ISBN 80-86346-04-8.
  17. RYBÁŘ, R., VALACH, J. *Totalitarismus ve 20. století: československé zkušenosti.* Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2001. ISBN 80-210-2541-7
  18. STRÖBINGER, R. *Vražda generálního tajemníka: Poslední Stalinův exemplární proces.* 2. vyd. Brno: Petrov, 1991. ISBN 80-85247-26-7

Seznam pramenů:

Memoárová literatura:

1. LONDON, A. *Doznání: v soukolí pražského procesu.* 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0213-7
2. SLÁNSKÁ, J. *Zpráva o mém muži.* 1. vyd. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0165-7

Online zdroje:

1. <http://www.totalita.cz/>
2. <http://www.moderni-dejiny.cz/>

Učebnice:

1. KUKLÍK, J., KOCIAN, J. *Dějepis pro 9. ročník – nejnovější dějiny.* Praha: SPN, 2002. ISBN 80-7235-077-3.
2. PARKAN, F. a kol. *Dějepis 9 – nejnovější dějiny – pracovní sešit.* Praha: SPN, 2009. ISBN 978-80-7235-429-0.
3. DVOŘÁK, J. a kol. *Moderní dějiny pro střední školy – průvodce pro učitele.* Brno: Didaktis, 2015. ISBN 978-80-7358-225-8.

Vysokoškolské kvalifikační práce:

1. BOJO, M., 2008. *Humor lepších zítřků: politická karikatura 1948-1956*. Diplomová práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická, Katedra historie. Vedoucí práce Jan Kumpera.
2. SECKÁ, L., 2011. *Politické procesy 50. let (Horáková, Slánský) v kontextu propagandy v komunistickém Československu*. Bakalářská práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Katedra historických věd. Vedoucí práce Jan Randák.

Periodický tisk:

1. *Dikobraz*. Praha: Rudé právo, rok 1952, roč. 8
2. *Lidová demokracie*, Praha, rok 1952, roč. 8
3. *Rudé právo: ústřední orgán Komunistické strany Československa*, Praha, rok 1951, roč. 31
4. *Rudé právo: ústřední orgán Komunistické strany Československa*, Praha, rok 1952, roč. 32
5. *Rudé právo: ústřední orgán Komunistické strany Československa*, Praha, rok 1953, roč. 33
6. *Svět práce*. Praha: Ústřední rada odborů, rok 1952, roč. 2
7. *Svobodné slovo*, Praha, rok 1952, roč. 8